

21 JUNI 2021

De vorst en het volk tijdens rampspoed: de veranderende rol van de Nederlandse vorsten tegenover de samenleving.

*Bastian Zoodsma
5835623*

Masterscriptie

Begeleider: Maarten Prak

Woordenaantal: 13.543

Samenvatting

De rol die de Europese vorsten aannemen tegenover hun onderdanen verandert door de tijd heen voortdurend. Dit onderzoek gaat in op die veranderende rol van de Europese vorsten door te focussen op de veranderende rol van de Nederlandse vorsten ten opzichte van hun onderdanen in de 19de en 20ste eeuw. Hierbij staat de volgende onderzoeksvraag centraal: "Hoe veranderde de rol van de Nederlandse vorsten tegenover de samenleving?". Tijdens het onderzoek worden vier Nederlandse vorsten vergeleken: Willem I, Willem III, Wilhelmina en Juliana. Hun rol tegenover de samenleving wordt onderzocht aan de hand van hun rol in de nasleep en afwikkeling van een watersnoodramp. Dit onderzoek laat zien hoeveel speelruimte een vorst had om zijn of haar stempel te drukken op de gebeurtenissen. Om te kunnen onderzoeken wat de rol van de verschillende vorsten was tegenover de samenleving en hoe deze rol door de tijd veranderde, vergelijkt dit onderzoek de rol van de verschillende vorsten aan de hand van drie persoonlijke en drie institutionele indicatoren.

Wat opvalt is dat zowel Willem III, alsook Wilhelmina en Juliana een grote rol hebben gespeeld in de nasleep van de watersnoodramp. Alleen Willem I voelde niet de urgentie om die rol te pakken. Daarbij kende de rol van Willem III, Wilhelmina en Juliana nog drie gelijkenissen na de verschillende rampen: alle drie de vorsten hadden snel en uitgebreid de rampplek bezocht, zij hadden uitvoerig met de slachtoffers gesproken en zij hielden de rampen voor langere tijd in de aandacht. Bovendien is het in de rolverdeling tussen de vorst en het kabinet opvallend dat tijdens elke ramp de vorst een grotere rol speelde dan het kabinet, ook Willem I. Daarentegen zijn er ook twee veranderingspatronen te onderscheiden. Ten eerste leverden Willem I en Willem III een aanzienlijk grotere bijdrage aan het vergoeden van de schade dan Wilhelmina en Juliana. Ten tweede stonden Willem I en Willem III allebei niet aan het hoofd van de inzameling na de ramp, terwijl Wilhelmina en Juliana ofwel hun partners wel aan het hoofd stonden van deze inzameling. Al met al kan na dit onderzoek geconcludeerd worden dat in tijden van rampspoed de vorst in Nederland een onmisbare rol heeft.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	3
Theoretisch kader	3
Methode	6
Bronnen	7
Leeswijzer	7
2. Watersnood 1825	8
3. Watersnood 1861	13
4. Watersnood 1916	18
5. Watersnood 1953	23
6. Conclusie	28
Bibliografie	31
Primaire bronnen	31
Secundaire bronnen	32
Visuele bronnen	33

1. Inleiding

Nederland is een handelsland, met een internationale blik. Een land dat niet zozeer de internationale normen en structuren bepaalt, maar vaak meedeint op de internationale stromingen. Dit vormt ook de kracht van dit kleine land, alleen samen met anderen kan Nederland zijn stempel op de wereld drukken. Des te merkwaardiger is het dat Nederland in één aspect volkomen buiten de internationale normen en stromingen valt, namelijk als het aankomt op de staatsvorm. Tot de 19de eeuw was bijna elk Europees land een monarchie. Hun staatshoofden werden door erfopvolging benoemd en de macht van de gekozen volksvertegenwoordiging werd tot het minimum beperkt. In plaats daarvan werd het land bestuurd door de Koning en de adel. Nederland was in de eeuwen voorafgaand aan de 19de eeuw juist een republiek, zonder officieel staatshoofd. In Nederland lag de hoogste macht bij de Staten-Generaal, hierin zaten afgevaardigden vanuit alle gewesten. Deze afgevaardigden waren niet alleen van adel, maar kwamen ook uit de steden en de lokale districten die de rurale gebieden vertegenwoordigden. Na de Franse Revolutie ontwikkelde de meeste Europese landen zich in de 19de eeuw tot een republiek, met een democratisch gekozen volksvertegenwoordiging als hoogste macht. Dit terwijl Nederland zich in deze periode ontwikkelde tot een monarchie. Nederland kreeg een Koning als staatshoofd, die per erfopvolging benoemd werd. Zo werd Nederland een land dat tegen de stroom in bewoog.

Tot op heden is er in Nederland nog steeds een breed draagvlak voor een vorst als staatshoofd. De meerderheid van de partijen in het Parlement steunt de constitutionele monarchie en in Nederland is het Koninklijk Huis geliefder onder de bevolking dan in andere Europese landen. Zodoende zou men mogen verwachten dat Nederland, ook in de huidige tijd van democratie, nog voor een lange tijd een Koninklijk Huis zal hebben. Toch is er de afgelopen decennia in Nederland veel discussie ontstaan omtrent de positie van de vorst. De druk op de monarchie neemt toe, doordat sommige partijen in het Parlement vinden dat de monarchie afgeschaft zou moeten worden en ook onder de bevolking groeit de steun voor het afschaffen van de monarchie jaarlijks. Dit komt vooral doordat een deel van de bevolking vindt dat de leden van de Koninklijke familie te veel verdienen. Door schandalen tijdens de Corona-crisis is hun positie nog verder onder druk komen te staan. Hierdoor ontstaat er steeds vaker discussie over de vraag of een erfelijk ambt nog wel van deze tijd is. Deze scriptie poogt een bijdrage te leveren aan de discussie in de samenleving over de monarchie. Tegelijkertijd tracht deze scriptie ook om bij te dragen aan het huidige debat in de wetenschap over de (veranderende) rol van een vorst tegenover de samenleving in het verleden en het heden.

Theoretisch kader

Om meer context te geven aan de (veranderde) rol van de Nederlandse vorsten, wordt hieronder onderzocht wat er tot nu toe in de literatuur bekend is over hoe Europese vorsten de afgelopen eeuwen met hun rol en hun onderdanen zijn omgegaan en hoe die rol door de tijd heen veranderd is.

Het is duidelijk dat vorsten in het prille begin, in het Griekse tijdperk, klein zijn begonnen.¹ Vaak meer als edelman dan als Koning of Koningin. Door de eeuwen heen is de term vorst meegegroeid met de omvang van het land waarover ze heersten, waarbij haar rol steeds vaker constitutioneel werd verankerd. Zo was de rol van vorsten tot de 19de eeuw vooral om eenzaam aan top van de hiërarchie leiding te geven aan hun onderdanen, omdat zij door God gezonden waren en daarom door hem gekozen waren om te heersen.² In de loop van de tijd hebben zij die macht verworven doordat gezagsstructuren omvangrijker werden en er meer tussenlagen tussen de vorst en de onderdanen

---

¹ J. Goudsblom, 'Koningen en hun rijken', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16 (1989), 7-27.

² H.G. Koeningsberger, 'Monarchies and Parliament in Early Modern Europe: *Dominium regale* or *dominium politicum et regale*', *Theory and Society* 5 (1978), 191-217.

ontstonden. Zo hebben de vorsten een ontwikkeling ondergaan van charismatische legeraanvoerders naar een duurzaam geïnstitueerd leiderschap in een meer politiek-bestuurlijke rol.

Echter, de Bourgondische en Habsburgse vorsten begrepen in de 15de en 16de eeuw al hoe belangrijk het was om draagvlak te hebben onder de bevolking, die de vorst immers moest erkennen. Daarom gingen zij bij hun belangrijkste steden langs voor een 'Blijde Inkomst', dit was een intocht waarbij de onderdanen de vorst konden zien en de vorst trouw zwoer aan de steden.³ Ook in de Middeleeuwen kon de vorst namelijk niet zomaar zijn wil opleggen aan zijn onderdanen in West-Europa. Hij moest rekening houden met de wensen en belangen van vooral de mensen in de stad, zij financierden namelijk het grootste deel van zijn begroting. Anderzijds waren de steden ook gebaat bij een positieve houding van de vorst, daarom wilden zij de generositeit en welvaart van de stad laten zien. Dit voorbeeld laat goed zien dat een wederzijds gevoel van verbondenheid tussen de vorst, politieke gezagsdragers en de onderdanen van cruciaal belang is voor een vorst om goed te kunnen functioneren, zowel in het heden als in het verleden.

Een van de verklaringen van de continuïteit van de macht van de Europese vorsten in de 17de en 18de eeuw is het zogenaamde 'koningsmechanisme'.⁴ Dit komt erop neer dat de vorsten van toen hun macht wisten te consolideren door hun scheidsrechterlijke functie in de machtsstrijd tussen verschillende groepen in de samenleving. Een kenmerk van dit mechanisme is dat geen van de partijen sterk genoeg zijn om de machtsbalans duurzaam in hun voordeel te veranderen. De vorsten speelden dus een spel van verdeel en heers tussen bepaalde groepen van hun onderdanen, een tactiek die Romeinse keizers vroeger ook al gebruikten.

De hoogtij van de rol en de macht van de Europese vorsten was op het moment dat er staatsvorming plaatsvond en kleine rijken omgevormd werden tot gecentraliseerde staten, zo ongeveer tussen 1500 en 1700.⁵ Al heeft hun macht door de eeuwen heen gefluctueerd, hun missie is altijd hetzelfde gebleven, namelijk om dienend te zijn naar het volk. Daarbij hebben Europese vorsten altijd een militaire, wetgevende en religieuze functie in een land gehad. Die hebben ze nog steeds, alleen wel in afgeslankte vorm. Vanaf de 19de eeuw is de macht van Europese vorsten namelijk geleidelijk afgenomen.⁶ Vanaf dat moment zijn door verschillende opstanden veel Europese monarchieën veranderd in constitutionele monarchieën. Dit houdt in dat de positie van de vorst in de grondwet staat en dat de vorst onschendbaar is. De rol van de vorst binnen het staatsbestel is hiermee wezenlijk kleiner geworden. De ministers zijn binnen een constitutionele monarchie namelijk eindverantwoordelijk voor het doen en laten van de vorst en voor het beleid van de regering. Hierdoor zijn de vorsten in Europa vanaf de 19de eeuw één voor één hun verantwoordelijkheid over het beleid van hun land kwijtgeraakt. Vaak zijn hun formele taken nu beperkt tot het ondertekenen van wetten en het bekleden ceremoniële posten en plichtplegingen.

De Europese monarchen hebben de afgelopen eeuwen dus veelal afstand moeten doen van hun formele macht, maar door hun informele macht is hun rol in de samenleving nog steeds groot.⁷ Daardoor ligt hun grootste rol in de afgelopen eeuwen om de nationale eenheid en cohesie te versterken, iets wat volksvertegenwoordigers minder goed zouden kunnen. Zo veranderde hun rol

---

³ Mario Damen, 'Vorsten op bezoek bij hun onderdanen: de Blijde Intredes in de 15de en 16de eeuw', *Geschiedenis Magazine* 7 (2013).

⁴ C. Schmidt, 'Het charisma van Oranje: Aantekeningen over de sociogenese van het Koninkrijk der Nederlanden', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16 (1989), 53-70.

⁵ Alfred Stepan, Juan J. Linz en Juli F. Minoves, 'Democratic Parliamentary Monarchies', *Journal of Democracy* 25 (2014), 35-51.

⁶ Carsten Anckar, 'Constitutional monarchies and semi-constitutional monarchies: a global historical study, 1800-2017', *Contemporary Politics* (Londen, 2020), 1-18.

⁷ Christian Bjornskov en Peter Kurrild-Klitgaard, 'Economic growth and institutional reform in modern monarchies and republics: a historical cross-country perspective 1820-2000', *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 3 (2014), 453-481.

van de bezitter van de soevereine macht, naar de bezitter van de belangrijkste symbolische rol in de samenleving. De vorsten in de moderne tijd moeten hun positie dus altijd bewijzen door 'het goede' te doen en in dienst van het volk op te treden, zij legitimeren hun positie namelijk niet vanuit het volk.⁸ Zodoende is hun rol niet meer regeren als autocratische leiders, maar als vaders en moeders des vaderlands.

Vandaag de dag blijven de overgebleven Europese vorsten zodoende nog steeds een wezenlijke rol spelen in het constitutionele- en nationale leven, ook al hebben ze weinig formele macht meer over.⁹ De vorsten hebben hun formele functie als staatshoofd nog, maar in de loop van de tijd is de nadruk komen liggen op hun rol als verbinder. Echter, om deze veranderende rol blijvend te laten passen, moeten de Europese vorstenhuizen zich blijven aanpassen aan het land waar zij vorst van zijn. Zo danken zij hun bestaan steeds meer aan de acceptatie van hun rol door het volk. Hier hoort bij dat de vorsten in de 20ste en 21ste eeuw dichter bij de burgers staan dan vroeger. De magie van een koningshuis alleen is niet meer genoeg voor hun voortbestaan, de Europese vorsten moeten zich steeds meer gaan gedragen als normale burgers. Vanaf het midden van de 19de eeuw hebben de vorstenhuizen in Europa zich dus steeds meer moeten moderniseren om hun rol te behouden.

De rol van de Europese monarchieën in het algemeen is de afgelopen eeuwen dus steeds verder geëvolueerd tot het huidige punt, toch zijn er verschillende manieren waarop monarchen die steeds veranderde rol ingevuld hebben.¹⁰ Zo had Koning Albert van België in de Eerste Wereldoorlog geen grote formele macht meer, maar stond hij tijdens de oorlog wel symbool voor hoop en heldhaftigheid voor de Belgen. Zo had de Koning als symbool van de natie toch een belangrijke politieke rol voor het land. In diezelfde tijd probeerde Wilhelmina de constitutionele grenzen van haar rol steeds op te zoeken. Zij zag zichzelf als symbool en verpersoonlijking van de natie, maar zorgde tegelijkertijd door haar meningen en eergevoel voor politieke en constitutionele spanningen.

Soms stappen vorsten ook buiten hun symbolische rol en proberen ze terug te grijpen op hun formele macht van weleer.¹¹ Dit gebeurde voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog, toen Leopold van België en Wilhelmina afspraken maakten voor een gezamenlijk optreden van hun landen. Zij probeerden hun gezag hierbij tot het uiterste te exploiteren. Ook stapte Leopold uit die symbolische functie door in de oorlog leiding te geven aan het Belgische leger. In Nederland vervulde het Koningshuis hier ook cruciale functies in. Dit komt voort uit de traditie dat vroegere vorsten altijd de formele rol hadden als opperbevelhebber van het leger. Waar de vorsten in Nederland en België hun strikt symbolische rol wilde oprekken met de formele macht van hun voorouders, koos de Koning van Denemarken ervoor dat hij zich bij zijn 'moderne' taak wilde houden als symbool van de natie.

Toch zijn er de laatste eeuwen steeds minder vorsten in Europa. Hierbij valt op te merken dat de landen in Europa die nog steeds een monarchie hebben bij de meeste stabiele en welvarende landen van Europa horen.¹² Vaak komt dit doordat deze landen een geleidelijke verandering hebben doorgemaakt van een absolute monarchie naar constitutionele monarchie. Hierdoor is er nooit de behoefte geweest om de vorst te vervangen, omdat de vorst tijdens de geleidelijke verandering een andere rol heeft gekregen binnen het politieke stelsel. Ook zal in de toekomst de magie rondom de vorstenhuizen steeds meer plaatsmaken voor een nadruk op de praktische voordelen van een monarchie.

---

⁸ Samuel P. Huntington, 'The political Modernization of Traditional Monarchies', *Daedalus* 95 (1966), 763-788.

⁹ Tim Hames en Mark Leonard, *Modernising the monarchy* (Londen, 1998).

¹⁰ Jan Bank, 'Koningen in de Tweede Wereldoorlog: exercitie in vergelijkende bezettingsgeschiedenis', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16 (1989), 162-198.

¹¹ Ibidem.

¹² Vernon Bogdanor, *The Monarchy and the Constitution* (Oxford, 1995), p. 407-423.

Tegenover de staatsvorm van een constitutionele monarchie met een vorst als staatshoofd, staat een presidentieel systeem met een president als staatshoofd en regeringsleider.¹³ In tegenstelling tot een vorst wordt een president verkozen. Ook is de president verantwoordelijk voor de uitvoerende macht van een land. De macht van een president als staatshoofd is daarom erg groot. Net als in de vroegere monarchieën zijn de ministers alleen verantwoording verschuldigd aan het staatshoofd. Een voordeel van dit stelsel ten opzichte van de rol van de vorst in een constitutionele monarchie is dat de president direct door het volk wordt verkozen. Daardoor kan de president een significant grotere stempel drukken op het beleid als een vorst. Tegelijkertijd is het apolitieke karakter van een vorst juist een grote kracht van het staatshoofd binnen een constitutionele monarchie. Zo staat het de vorst als staatshoofd boven de partijen en kan hij/zij zodoende een grote rol spelen in het verbinden van de samenleving. Ook kan de vorst gebruikt worden om conflicten te overbruggen.

In bovenstaande alinea's wordt het debat geschetst over de veranderde rol van de Europese monarchen en de omgang van de Europese vorsten met hun onderdanen door de eeuwen heen. Deze scriptie zal aan dit debat bijdragen door historisch onderzoek te doen naar de veranderende rol van de Nederlandse vorsten tegenover hun onderdanen binnen de aanwezige maatschappelijke structuren. Hierdoor wordt er meer duidelijk over de rol van de Europese vorsten, hoe deze rol veranderde en hoe deze rol in verhouding stond met de samenleving. Naar aanleiding van het bovenstaande is zodoende de volgende onderzoeksvraag vastgesteld:

“Hoe veranderde de rol van Nederlandse vorsten tegenover de samenleving?”

Methodie

In dit onderzoek wordt de veranderende rol van de Nederlandse vorsten onderzocht door hun rol in de nasleep van grote nationale rampen onder de loep te nemen. Dit specifieke voorbeeld is interessant, omdat deze gebeurtenissen erg goed de symbolische waarde van de monarch laten zien. In tijden van rampspoed kan de monarch als verpersoonlijking van de natie en symbool van hoop van hele grote waarde kan zijn voor de samenleving, waardoor de rol van de vorst op die momenten onder het vergrootglas ligt. Hierbij wil dit onderzoek laten zien hoeveel speelruimte een vorst had om zijn of haar stempel te drukken op de gebeurtenissen en hoe dit veranderde door de tijd heen. Daarnaast is er in dit onderzoek uitdrukkelijk voor gekozen om niet de persoonlijkheid van de individuele vorsten te onderzoeken, maar de rol van het vorstenhuis binnen de maatschappelijke structuren. Zodat niet de personen, maar het veranderende ambt van vorst centraal staat. Zodoende is dit onderzoek ook niet bedoeld om een waardeoordeel te geven over het optreden van bepaalde vorsten en het effect wat zij genereerde. Dit onderzoek is namelijk gericht om een objectief beeld te schetsen van de rol van het ambt die de vorst bekleedt binnen de bestaande structuren. In dit licht is het onderzoeken van rampen aantrekkelijk, omdat het apolitiek is en dus niet beïnvloed wordt door politieke situaties of processen.

Tijdens dit onderzoek zullen de volgende nationale rampen worden onderzocht:

Watersnoodramp 1825 (Willem I)	Watersnoodramp 1916 (Wilhelmina)
Watersnoodramp 1861 (Willem III)	Watersnoodramp 1953 (Juliana)

Deze rampen zijn gekozen, omdat het allemaal watersnoodrampen zijn en daarom goed te vergelijken zijn. Veel externe factoren zijn zodoende bij alle rampen hetzelfde. Ook zijn dit de vier grootste watersnoodrampen in de geschiedenis van Nederland, in omvang en in aantal slachtoffers. Hierdoor is het duidelijk dat er bij alle rampen sprake is van een nationale ramp, waar het Koningshuis gedetailleerd van op de hoogte was.

¹³ Thomas von der Dunk en Frank Ankersmit, 'De constitutionele monarchie: gedateerde regentenclub of eenheidscheppend symbool van menselijke onmacht?', *Groniek* 150 (2000), 53-62.

Dit onderzoek zal een vergelijkende grondslag hebben, namelijk wat de rol was van verschillende vorsten tijdens en na nationale rampen. De betrokken vorsten zullen worden vergeleken aan de hand van onderstaande indicatoren:

Persoonlijke: rampplek bezocht, bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade, spreekt met slachtoffers.

Institutionele: stimuleert het kabinet tot genereuze hulp, is titulair hoofd van de inzameling, houdt de ramp in de aandacht.

Hieronder een voorbeeld hoe het resultaat van dit onderzoek eruit kan gaan zien. De plusjes en minnetjes geven de grootte van de rol van de vorst weer, waarbij dubbele plusjes een erg grote rol betekent en dubbele minnetjes niet of nauwelijks een rol.

	Rampplek bezocht	Spreekt slachtoffers	Bijdrage t.o.v. schade	Stimuleren kabinet	Hoofd inzameling	Aandacht voor ramp
1825 / Willem I	- -					
1861 / Willem III		+				
1916 / Wilhelmina			++	-		
1953 / Juliana					+	-

Bronnen

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, zal er gebruik worden gemaakt van twee soorten bronnen: primaire bronnen en secundaire bronnen. Deze tezamen zullen een allesomvattend beeld geven over het onderwerp. De primaire bronnen die gebruikt zullen worden zijn kranten uit de 19de en 20ste eeuw, troonredes van de vorsten, toespraken van de betrokken vorsten, oorspronkelijke reportages en gedenkboeken van de rampen. Als secundaire bronnen in dit onderzoek zullen allereerst verschillende boeken en artikelen gebruikt worden over verschillende de rampen en vorsten. Daarnaast zal er gebruik worden gemaakt van verschillende documentaires, zowel van de publieke omroep alsook van lokale zenders. Er is gekozen om zoveel verschillende bronnen naast elkaar te gebruiken, omdat al de bovenstaande bronnen bij elkaar een zo compleet mogelijk beeld geven van de rampen en de rol van de desbetreffende vorst.

Leeswijzer

Allereerst zal in dit onderzoek de watersnoodramp van 1825 en de rol van Koning Willem I in de nasleep daarvan onderzocht worden. Vervolgens zal hetzelfde gebeuren met de rol van Koning Willem III na de watersnoodramp van 1861. De watersnoodramp van 1916 en de rol van Koningin Wilhelmina zal in het hoofdstuk daarna worden besproken. De laatste ramp die onderzocht zal worden in dit onderzoek is de watersnoodramp van 1953 en de rol van Koningin Juliana. Al deze rampen zullen worden onderzocht aan de hand van de hierboven besproken indicatoren. Tot slot zullen er conclusies worden getrokken naar aanleiding van het onderzoek naar de vier rampen en de rol van de Nederlandse vorsten in de nasleep van de desbetreffende rampen.

2. Watersnood 1825

Beschrijving van de ramp

De watersnoodramp van 1825 was de grootste natuurramp van Nederland in de negentiende eeuw en is qua omvang en intensiteit goed te vergelijken met de watersnood van 1953.¹⁴ Een combinatie van een noordwesterstorm, springtij, hoog binnenwater en verwaarloosde dijken zorgden op 4 en 5 februari voor overstromingen in verschillende delen van Nederland. Vooral het Zuiderzeegebied werd zwaar getroffen, maar er waren ook overstromingen in Groningen en Zeeland. De ergste schade was geleden in Friesland en Overijssel. In totaal waren er in Overijssel meer dan driehonderd mensen verdrinken. Friesland kwam bijna in zijn geheel onder water te staan. Dit water was veel zouter dan het water dat Overijssel bedekte. Hierdoor leed de landbouw in Friesland er nog jaren onder, ook al was het aantal slachtoffers relatief gering.

'Doorbraaken en Overstromingen der Noordelyke Provincien' (bron: <https://onh.nl/verhaal/watersnood-in-waterland-1825>).

De reacties op deze ramp waren zeer heftig. Het was namelijk de eerste grote nationale ramp die door alle Nederlanders gezamenlijk werd beleefd, als een ware uiting van het 'vaderlandsch gevoel'¹⁵. In de loop van de achttiende eeuw was al een nationaal saamhorigheidsgevoel opgekomen, maar het gevoel van het vaderland kwam pas bij de oprichting van één verenigd Koninkrijk. In 1825 kreeg het nationaal saamhorigheidsgevoel voor het eerst een tastbare duiding.

Rampplek bezocht

Koning Willem I heeft de getroffen gebieden nooit bezocht. Officieel omdat hij ten tijde van de watersnoodramp ziek was. Aan die reden kan echter getwijfeld worden, omdat hij bij een watersnood in 1820 ook niet de rampplek bezocht.¹⁶ Hij stuurde zijn zoon, de kroonprins en latere Koning Willem II, naar de getroffen gebieden. Prins Willem bezocht op 14 februari de slachtoffers van de watersnood. Dit was dus pas tien dagen nadat de ramp zich voltrokken had.

Toen de watersnoodramp zich voltrok, verbleven de Koning en de Prins in Brussel. Op 12 februari werd in de kranten vermeld dat de Prins van Oranje vanuit Brussel in Antwerpen was gearriveerd en onderweg was naar Amsterdam.¹⁷ Op 13 februari was de Prins aangekomen in Amsterdam, met het doel om de volgende ochtend om zes uur naar Noord-Holland te vertrekken. Hij wilde hierbij met eigen ogen de geleden schade zien en de slachtoffers spreken.¹⁸ Prins Willem werd de gehele ochtend naar allerlei getroffen gebieden gevaren. Tijdens deze ronde zag hij veel slachtoffers van de ramp, hij werd in de kranten omschreven als een ruimhartig persoon. In verschillende dorpen moedigde hij de arbeiders aan om de dijk te repareren. Om vier uur in de middag keerde hij weer terug naar Amsterdam.

¹⁴ Frits David Zeiler, '1825: De vergeten watersnood' *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* (2007), 19-26.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Johannes Coenraad Beijer, *Gedenkboek van Neerlands watersnood, in Februarij 1825* ('s Gravenhage, 1825), p. 748.

¹⁷ *Arnhemsche Courant*, 'Utrecht, den 12. Februarij' (15-02-1825).

¹⁸ *Rotterdamsche Courant*, 'Rotterdam den 14 Februarij' (15-02-1825).

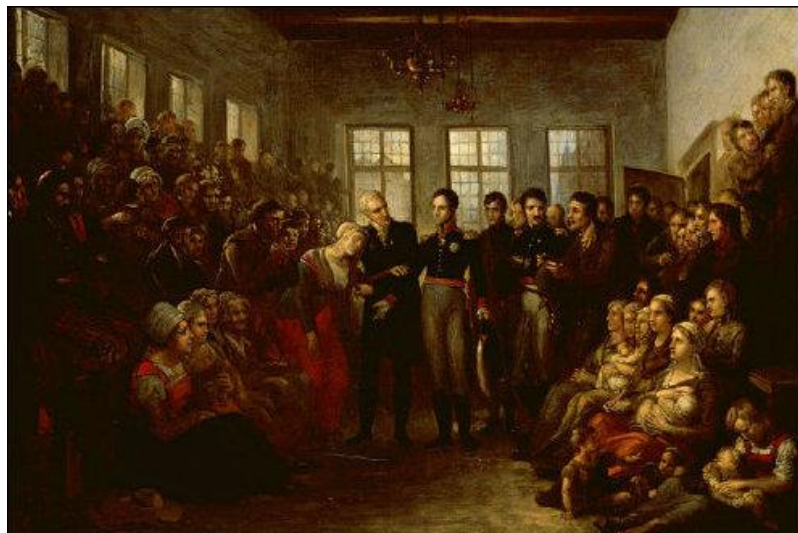
De volgende dag bezocht de Prins verschillende tehuizen in Amsterdam waar slachtoffers ondergebracht waren. Daar luisterde Prins Willem met veel deelneming naar hun omstandigheden. Hij zei tegen de Burgemeester van Amsterdam: "Ik kan aan alle ingezetenen hoofd voor hoofd mijne tevredenheid niet te kennen geven, maar doe het aan u, als aan het hoofd der gemeente gesteld, als of ik het aan de gansche gemeente deed."¹⁹ Daarna verliet de Prins de stad om de overstromde gebieden in Overijssel te bezoeken.

Spreekt met slachtoffers

Prins Willem reisde door allerlei verschillende dorpen heen en sprak daar met verschillende slachtoffers van de watersnoodramp. Hierbij sprak hij vooral mensen die in kerken en op hooggelegen punten bij elkaar waren gekomen. Na tien uur rondvaren en met verschillende slachtoffers gesproken te hebben, ging hij weer naar Amsterdam terug.²⁰

De dag daarna sprak de Prins nog veel slachtoffers in verschillende opvanglocaties voor slachtoffers, waarbij hij dit keer langer de tijd nam om met de slachtoffers te praten en om hun problemen aan te horen.²¹ Tijdens het bezoek aan het Aalmoezeniershuis vond er iets opmerkelijks plaats. Een hoogzwangere vrouw, net haar man verloren bij de watersnoodramp, voelde zich niet lekker worden en werd daardoor door Prins Willem en de Burgemeester van Amsterdam van de bank waarop zij zat geholpen. Vervolgens regelden zij dat deze vrouw en haar kinderen zo snel mogelijk naar een gasthuis gebracht zouden worden, waar de vrouw verzorging kon krijgen. Toen de vrouw weg was, droeg Prins Willem de Burgemeester van Amsterdam op om haar te vertellen dat de Prins wel de

Peter van het kind zou willen, dat de Burgemeester namens de Prins 200 gulden aan de vrouw zou geven en dat de hij gewaarschuwd moest worden als het kind geboren zou zijn. Tevens vroeg hij de Burgemeester of hij Willem wilde vertegenwoordigen bij de doop van het kind. Volgens verschillende aanwezigen was het tafereel aandoenlijk, deed Prins Willem met dit gebaar alle harten van de aanwezigen vullen van liefde en liet hij daardoor een grootste indruk achter.

Mattheus Ignatius van Bree, 'Prins van Oranje bezoekt de slachtoffers van de watersnood in het Aalmoezeniersweeshuis in Amsterdam' (bron: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-4253>).

Bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade

Waar de voorganger van Koning Willem I, Koning Lodewijk Napoleon, na diverse rampen tijdens zijn regeerperiode fysiek had meegeholpen bij het opruimen van de schade bleef Koning Willem I na de watersnood in 1825 in zijn huis in Brussel. Iedere aanwijzing ontbreekt dat Prins Willem ook fysiek heeft meegeholpen bij het opruimen van de schade die aangericht was door al het natuurgeweld. Hij bezocht enkel de gebieden en sprak met slachtoffers.

¹⁹ Utrechtse Courant, 'Amsterdam den 13. Februarij' (16-02-1825).

²⁰ Rotterdamsche Courant, 'Rotterdam den 16. Februarij' (17-02-1825).

²¹ Nederlandse Staatscourant, 'den 14 Februarij' (16-02-1825).

Koning Willem I had vanuit zijn privévermogen wel een bijdrage geleverd aan de algemene collecte die was georganiseerd voor de hulp aan de slachtoffers van de watersnoodramp. De Koning doneerde aan deze collecte een bedrag van 100.000 gulden. Deze donatie liet een grote indruk achter bij de slachtoffers van de watersnood, zij zagen het immers als een bewijs dat de Koning meeleeft met het leed dat de slachtoffers moesten doorstaan.²² Hierdoor hadden de slachtoffers er goede hoop in dat hun Koning de noodzakelijke hulp zou leveren die nodig was. Tevens heeft de Koning zelf de algemene collecte ingesteld op 9 februari 1825.

Stimuleert het kabinet tot genereuze hulp

In 1825 zat het staatsbestel in Nederland anders in elkaar dan vandaag de dag. De Koning voerde alleen de regering, dit wil zeggen dat alleen aan hem persoonlijke de uitvoerende macht is opgedragen. De Koning had dus zeer verregaande bevoegdheden door middel van Koninklijke Besluiten. Wel had de Koning een soort kabinet bestaande uit ministers die onder hem vielen en voor hem werkten.

De Koning kon de regering dus niet stimuleren tot genereuze hulp, omdat hij zelf de regering was en daar zelf verantwoordelijk voor was. Toch had hij wel wat besluiten genomen, samen met sommige van zijn ministers, om de hulp na de ramp te verbeteren en te bespoedigen. Op 17 februari 1825 werd er een 'Commissie tot besteding van s' Rijksonderstand voor den watersnood' in het leven geroepen door de Koning en de betrokken ministers, die onder het gezag van Koning Willem I opereert.²³ Deze commissie bepaalde waar het geld, wat vrijgemaakt was voor de hulp aan en wederopbouw van de getroffen gebieden, naartoe zou gaan en ten behoeve van welk doel. Zodoende drukte het werk van deze commissie zijn stempel achtergelaten op de wederopbouw en de hulp aan de slachtoffers. Ook heeft Prins Willem tijdens zijn bezoek aan de getroffen gebieden veel samengewerkt met de lokale gezagdragers, zodat er ter plekke een zo compleet mogelijk beeld ontstond van de schade en per gemeente de inwoners zo goed mogelijk geholpen zou worden. Hierbij bleef hij de burgemeesters aansporen om te voorzien in de noden van hun burgers.²⁴

Titulair hoofd van de inzameling

Koning Willem I was na de ramp niet titulair hoofd van de inzameling, maar had op 9 februari wel een algemene collecte ingesteld. Dit om het lijden van de slachtoffers te verzachten en hen hulp te bieden, maar ook om geld om te halen voor wederopbouw van de regio's.²⁵ Hulp aan de slachtoffers kon in de vorm van geld, maar ook in de vorm van spullen of eten. De collecte zou een inzameling worden waarbij men langs te deuren ging om geld op te halen voor de getroffen gebieden. Koning Willem I stelde een hoofdcommissie en subcommissies aan om deze inzameling te leiden. Bij het instellen van de collecte is afgesproken dat 30% van het opgehaalde geld ter beschikking zal worden gesteld aan de gouverneurs (Commissarissen van de Koning) van de provincies die getroffen zijn. Waarbij het bedrag dat de provincies krijgen, evenredig is aan de geleden schade. Het geld die naar de gouverneurs ging, was alleen bedoeld voor het helpen van de slachtoffers. In de eerste plaats ging het om het bieden van huisvesting en voedsel aan de inwoners en het vee. In de tweede plaats was het geld bedoeld voor het aanschaffen van vee en andere benodigdheden die onmisbaar zijn bij het uitvoeren van het beroep van de slachtoffers.

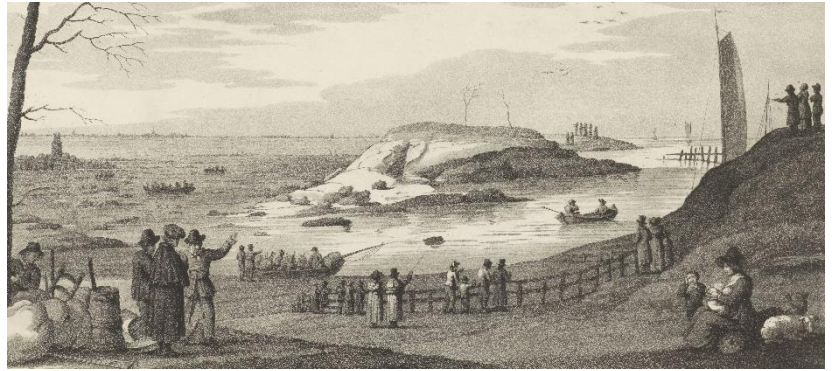
²² Arnhemsche Courant, 's Gravenhage den 14 februarij' (17-01-1925).

²³ MAX, 'Drie koningen van Oranje: koning Willem I' (2014), https://www.maxvandaag.nl/programmas/tv/drie-koningen-van-oranje/koning-willem-i/POW_01096414/ (18 mei 2021).

²⁴ Overijsselsche Courant, 'Burgemeester en Wethouders der Stad Zwolle' (15-02-1825).

²⁵ Johannes Coenraad Beijer, *Gedenkboek van Neerlands watersnood*.

Het tweede doel waar het opgehaalde geld heen zou gaan was de wederopbouw van de getroffen gebieden. Daarbij zou een deel van het geld gaan naar het herstellen van de geleden schade en een ander deel naar het versterken van de bestaande waterhuishouding.²⁶ Het bedrag wat hiervoor ter beschikking werd gesteld was acht miljoen gulden. Dit ging onder andere naar het herstellen van de dijkdoorbraak bij Durgerdam.

J. Claus Jr, 'Den doorbraak achter Durgerdam'
(bron: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-87.466>).

Houdt de ramp in de aandacht

Koning Willem I kwam tijdens de troonrede van dat jaar op 17 oktober nog verschillende keren terug op de watersnoodramp die een deel van het land getroffen had.²⁷ Zo sprak hij erover dat de ergste nadelige gevolgen van de ramp alweer ofwel opgelost ofwel verzacht waren door de weldadigheid van de natie en de krachtadige medewerking van de autoriteiten en ambtenaren. Tijdens deze troonrede kondigde de Koning ook de verbetering van de waterhuishouding in Nederland aan, op basis van de bevindingen van een commissie die door de Koning was ingesteld om onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor het verbeteren van de waterhuishouding. Ook al zou van deze verbeteringen later weinig terecht komen.

Daarbij zijn er na de watersnoodramp van 1825 voor het eerst in de geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden onderscheidingen uitgereikt na een ramp.²⁸ De onderscheiding betrof een zilveren legpenning, die overigens al in 1822 werd ingesteld als beloningspenning voor menslievende daden. Op de voorzijde van de penning stond het portret van Koning Willem I en op de achterzijde de naam van de ontvanger, datum en toelichting. Deze penning kon zo specifiek gemaakt worden, omdat na de ramp in 1825 maar vijf mensen deze penning ontvingen. Vier van deze penningen gingen naar kapiteins van schepen die mensen hadden gered die door het water waren ingesloten. Deze mannen gingen vanuit het veilige Amsterdam naar de overstroomde gebieden om daar mensen te redden, met gevaar voor eigen leven.

Conclusies

Na aanleiding van het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de rol van de vorst in de nasleep van de watersnood van 1825 niet erg groot was. Koning Willem I is zelf niet eens naar de rampplek geweest om een rol op zich te nemen in de afwikkeling van de ramp. Officieel kwam de Koning niet naar de rampplek, omdat hij ziek was. Het zou echter ook gewoonweg kunnen komen, omdat hijzelf het niet de moeite waard vond om zelf helemaal naar Amsterdam af te reizen en daarom zijn zoon Prins Willem stuurde. Deze kwam pas na tien dagen naar de rampplek toe. Ook hebben de Koning en de Kroonprins niet geholpen met het opruimen van de schade zoals hun Franse voorganger. Het was wel erg bijzonder dat Prins Willem aanbood de peter te worden van een kind waarvan de moeder slachtoffer was geworden van de watersnood. Ook had de Koning vanuit zijn privé vermogen geld vrijgemaakt voor de slachtoffers en had hij bestuurlijk het één en ander gedaan voor de slachtoffers, zoals het instellen van een commissie en het organiseren van een collecte. Tot slot droeg Willem I bij

²⁶ Ibidem, p.746.

²⁷ Koning Willem I, 'Troonrede van 17 oktober 1825', <https://troonredes.nl/troonrede-van-17-oktober-1825/> (18 mei 2021).

²⁸ Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer, *De watersnoodmedaille in het Koninkrijk der Nederlanden* (Amersfoort, 2018).

aan het levendig houden van de aandacht voor de ramp door de ramp in de troonrede te benoemen en onderscheidingen uit te reiken.

Al met al kan gesteld worden dat de Koning, en zijn zoon Prins Willem, veel ruimte kregen binnen de maatschappelijke structuren om iets te doen aan de gevolgen van de watersnood van 1825. De Koning had immers ook alle macht in Nederland in die tijd. Koning Willem I heeft daadwerkelijk wel wat gedaan met die macht, maar heeft het nagelaten om echt de regie te pakken en een grote impact te maken op het leven van de slachtoffers en de relatie van Nederland met het water. Zo is hij zelf niet in de getroffen gebieden geweest, ook later niet, en is de waterhuishouding in Nederland na de ramp niet of nauwelijks veranderd. Koning Willem I heeft de grote rol voor de vorst binnen de maatschappelijk structuren dus niet ten volle benut, waardoor hij zijn stempel niet heeft kunnen drukken op de afwikkeling van de ramp. Hierbij heeft het optreden van zijn zoon Prins Willem nog wel het één en ander goed gemaakt.

3. Watersnood 1861

Beschrijving van de ramp

Op 5 januari 1861 brak een dijk in de Bommelerwaard, een gebied boven Den Bosch, als gevolg van kruierend ijs.²⁹ Dit kruierende ijs zorgde ervoor dat er verschillende ijssdammen in de rivieren tevoorschijn kwamen. Achter ijssdammen kan het water stijgen en zodoende een overstroming veroorzaken of er kan een overstroming ontstaan doordat de dijk de druk van de ijssdammen niet meer aan kan. Dat laatste gebeurde in de Bommelerwaard op 5, 6 en 7 januari. Wonder boven wonder waren er geen slachtoffers te betreuren, ook al liep bijna de gehele Bommelerwaard onder water.

Carel Christiaan Antony Last, 'De Overstroming in de Bommelerwaard. Januarij 1861' (bron: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-89.102>).

Vlak na deze overstromingen was het op 1 februari 1861 weer raak. Dit keer in het Land van Maas en Waal, een gebied tussen Tiel en Nijmegen.³⁰ Opnieuw was kruierend ijs de oorzaak, een ijssdam blokkeerde de Waal en het water begon te stijgen. Op verschillende plaatsen stroomde het water over de dijken heen, totdat de dijk bij Leeuwen het op 1 februari begaf. Bij deze overstroming kwamen wel inwoners van het gebied om het leven, 37 op precies te zijn. Allemaal inwoners van Leeuwen. De slachtoffers van deze overstroming waren allemaal mensen die kort achter de dijk woonden of bescherming hadden gezocht achter een nooddijk. De watersnood zorgde ervoor dat het hele Land van Maas en Waal onder water kwam te staan, dit zou nog tot mei zo blijven.

Rampplek bezocht

Vooral aan het begin van zijn Koningschap was Koning Willem III erg populair. Dit kwam voornamelijk doordat hij als eerste Oranje-Koning echt het land introk om zijn onderdanen te ontmoeten.³¹ Ook was hij de eerste Oranje-Koning die zijn onderdanen persoonlijk bijstond bij grote rampen, in het bijzonder was hij erg betrokken bij de watersnoodramp van 1861. Omdat hij in de nasleep van de ramp zoveel had gedaan voor de slachtoffers, werd hij ook wel 'Waterheld van het Loo' genoemd.

Meteen na het horen van de overstroming van de Bommelerwaard zond Koning Willem III twee adjudanten om de stand van zaken op te nemen en hem te berichten of het veilig genoeg was om naar het ramppgebied te komen.³² Zodoende ging hij op 24 januari zelf naar de Bommelerwaard toe, samen met zijn broer Prins Hendrik en zijn zoon Prins Willem, naar eigen zeggen om de bevolking bij te staan. Toen hij bij het getroffen gebied aankwam, bezocht de Koning diverse opvangtehuizen voor geëvacueerden. Ook heeft hij nooddijken bezocht om controleren of alles gereed was om toekomstige overstromingen te voorkomen.

²⁹ F.G.L. Holst, *Beschrijving der Watersnood in het jaar 1861* (Amsterdam 1961).

³⁰ Ridders van Gelre, 'Watersnood 1861 Beneden Leeuwen' (2017), <https://www.youtube.com/watch?v=kylEs-upGFU> (25 mei 2021).

³¹ MAX, 'Drie Koningen van Oranje: Koning Willem III' (2015), https://www.maxvandaag.nl/programmas/tv/drie-koningen-van-oranje/koning-willem-iii/POW_01096416/ (25 mei 2021).

³² P. Vergers, *Willem III: een verhaal van Den watersnood in Gelderland ten jare 1861* (Amsterdam 1874), p.35.

In de periode die volgde maakte Koning Willem III een rondgang door alle getroffen gebieden. Van Zaltbommel tot Den Bosch en van Utrecht naar Arnhem, er waren immers ook andere gebieden in Utrecht en Gelderland (lichter) getroffen. De meest afgelegen gebieden werden zelfs in roeiboten bezocht door de Koning.³³ Medio februari keerde de Koning weer terug naar Den Haag. De inwoners van 's-Gravenhage (Den Haag) vonden zijn optreden zo bijzonder dat hij bij terugkomst feestelijk ontvangen werd, met een optocht en een grote menigte langs de kant van de weg.

Spreekt met slachtoffers

In de lange tijd dat de Koning door het gebied reisde, sprak hij erg veel slachtoffers van de watersnoodramp. Ook in kleinere dorpen als Wamel kwam de Koning.³⁴ Hij bezocht verschillende opvanglocaties, hier sprak de Koning de mensen toe met de boodschap dat hij alles zou doen wat mogelijk was om de lasten van de slachtoffers te verlichten en te zorgen voor eerste levensbehoeften. Het optreden van Willem III werd door de inwoners zo geprezen dat de watersnoden in zijn regeerperiode ervoor hebben gezorgd dat het volk achter Willem III ging staan.³⁵

'Z.M. Willem III Bij den watersnood in Januari 1861'

(bron: <http://www.heemkundeverenigingleeuwen.nl/watersnood1861.htm>).

Hij liet zich tijdens deze gebeurtenissen van zijn beste kant zien, hierdoor kreeg het volk een beeld van hem als opofferingsgezinde held. Er is bekend dat Koning Willem III zelf enorm genoot van alle lof die hem toebedeeld werd naar aanleiding van zijn optreden na de rampen. Met de voorstelling van hem als watersnoodvorst kwam hij in de buurt van de heroïsche oorlogskoning die hij zo graag wilde zijn, maar nooit kon zijn. Daarom had hij na de watersnoodramp van 1861 een intrinsieke motivatie om alle getroffen gebieden te bezoeken en te praten met de slachtoffers. Zo kon hij namelijk herrinerd worden als held. Ook in de kranten van 1861 wordt de hele tocht van de Koning met zijn broer en zijn zoon uitvoerig beschreven. Hierin valt vooral op dat de Koning ook erg veel kleine dorpjes aandoet tijdens zijn reis.³⁶

Bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade

Net zoals zijn vader Willem II na de watersnoodramp van 1825 had ook Koning Willem III niet fysiek bijgedragen aan het opruimen van de schade die het water heeft aangericht. Waar Koning Lodewijk Napoleon dit wel had gedaan, deden de Koningen van het huis van Oranje-Nassau dit niet.

Om de getroffen bewoners uit het gebied van de eerste noden te voorzien, zond de Koning bij het horen van het nieuws over de watersnood meteen duizend gulden naar het rampgebied.³⁷ Deze som geld werd later gevolgd door nog meer geld. Ook deed de Koning grote aankopen bij de Armeninrichting, zodat hij kledingstukken mee kon nemen naar het rampgebied voor de getroffen.

³³ J.C.W. Quack, *Gedenkboek van de Watersnood 1861: waardoor een gedeelte van Nederland geteisterd werd* (z.pl. 1861), Deel 1.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Fons Meijer, 'Vorst in het Vizier: nationalisme en de verbeelding van de Oranjes na rampen in de negentiende eeuw', *De Moderne Tijd* 4 (2020), 294-320.

³⁶ De 's Gravenhaagsche Nieuwsbode, 'Binnenlandsche berigten' (30-01-1861).

³⁷ P. Vergers, *Willem III: een verhaal van Den watersnood in Gelderland*, p.34.

Daarbij gaf hij alle militaire broodbakkerijen bevel om extra brood te bakken, teneinde de getroffen en van voedsel te voorzien. De Gotische Zaal in zijn paleis stelde de Koning open voor een loterij, waarvan de winst naar de slachtoffers van de watersnoodramp ging. Aan de algemene collecte die georganiseerd werd door hemzelf doneerde hij 40.000 gulden, een bedrag dat nog bovenop de eerdere giften kwam. De Koningin schonk 3.000 gulden en de andere leden van de Koninklijke familie tezamen nog eens 25.000 gulden. De Koning en het Koninklijk Huis waren dus niet alleen erg betrokken bij het bezoeken van het rampgebied zelf, maar ook daarbuiten werd er veel voor de slachtoffers van de watersnoodramp gedaan. Zowel aan financiële steun, maar ook een praktische/organisatorische steun.

Voor de gehouden loterij had de Koning zelf ook een aantal dure schilderijen geschonken, zestig van zijn schilderijen zijn uiteindelijk verkocht ten behoeve van de slachtoffers van de watersnood.³⁸ Daarnaast gaf het Koninklijk Huis verschillende bedragen aan de Commissarissen van de Koning in de verschillende getroffen gebieden, zo kreeg de Commissaris van Noord-Brabant duizend gulden om zijn burgers te helpen. Voor het herbouwen van de verwoeste huizen had Willem III nog eens 45.000 gulden beschikbaar gesteld.

Stimuleert het kabinet tot genereuze hulp

Het eerste wat Koning Willem III in samenspraak met het kabinet voor de slachtoffers van de watersnood regelde, was het instellen van een Koninklijke Commissie voor de Watersnood. Die de hulpverlening moest coördineren in samenspraak met het lokale gezag.³⁹ De Koning was dus het hoofd van de hulpverlening die geschiedde onder aanvoering van de landelijke Commissie voor de Watersnood. Daaronder vielen de verschillende watersnoodcommissies van de getroffen provincies. Tot slot had ook elke gemeente nog zijn eigen watersnoodcommissie. Via deze hiërarchische structuur was de hulpverlening georganiseerd. Opvallend is hierbij dat de Koning degene was die de landelijke Commissie voor de Watersnood aanstuurde en niet de minister-president of iemand anders uit het kabinet. De Koning, die in 1861 al veel macht had verloren, had bij de hulpverlening na de ramp dus ineens wel weer een grote rol en veel invloed.

De leden van de lokale watersnoodcommissies vergezelden de Koning tijdens de bezoeken aan het rampgebied.⁴⁰ De Koning werkte dus wel erg nauw samen met de lokale volksvertegenwoordigers, maar met het kabinet werd veel minder samengewerkt. Sowieso wordt over de rol van het kabinet veelal gezwegen, er kan dus vanuit worden gegaan dat deze rol niet erg groot was. Sterker nog, in de periode dat de hulpverlening voor de slachtoffers op gang moest komen, was er een kabinetscrisis die eind februari zou leiden tot de val van het kabinet.⁴¹ Het kabinet was dus vooral bezig met het oplossen van hun eigen problemen, niet die van de slachtoffers van de watersnood.

Titulair hoofd van de inzameling

Zoals al eerder vermeld, organiseerde de Koning een algemene collecte voor de slachtoffers van de watersnoodramp.⁴² Met deze collecte werd er in sommige plaatsen duizenden guldens opgehaald. Deze algemene collecte kwam nog bovenop de andere inzamelings- en liefdadigheidsacties voor de slachtoffers van de watersnood. De Koning droeg 40.000 gulden bij aan de algemene collecte.

Koning Willem III had de datum van de collecte expres laten samenvallen met zijn verjaardag.⁴³ Deze dag was immers normaal gesproken altijd een feestdag in het land, maar hij wilde zijn betrokkenheid

³⁸ Leydse Courant, 's'Gravenhage 31 januarij' (01-02-1861).

³⁹ J.C.W. Quack, Gedenkboek van de Watersnood 1861, Deel 3.

⁴⁰ Leeuwarder Courant, 'Utrecht 25 Januarij' (29-01-1861).

⁴¹ Arnhemsche Courant, 'Arnhem 23 januarij' (24-01-1861).

⁴² P. Vergers, *Willem III: een verhaal van Den watersnood in Gelderland*.

⁴³ Delftsche Courant, 'Ingezeten van Delft' (19-02-1861).

bij de slachtoffers tonen door van deze dag een dag van solidariteit te maken. Zodoende liet hij zien dat hij zijn eigen vreugde aan de kant kon zetten, om de slachtoffers van de watersnood te helpen. Dit konden de burgers in Nederland erg waarderen en het zorgde ervoor dat de opbrengst van de collecte boven verwachting hoog was. Ook aan de hand van deze collecte is goed te zien dat de Koning het voortouw nam in de hulpverlening na de ramp.

Houdt de ramp in de aandacht

Doordat Koning Willem III zolang in de getroffen gebieden verbleef om alle getroffen dorpen te bezoeken, schreven de kranten ruim een maand lang uitvoerig over de ramp. Zo bleef de aandacht voor de ramp de eerste weken na de ramp ongekend groot. Met dit lange bezoek van de Koning genereerde hij dus erg veel aandacht voor de ramp, waardoor de slachtoffers meer noodhulp en steun kregen van iedereen uit het land.

Barend Wijnveld, 'Schaatsenrijders wijzen Koning Willem III de weg tijdens de watersnood in de Bommelerwaard, 1861' (bron: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-F-1901-AA-787>).

Een paar maanden na de ramp schreef Koning Willem III een prijsvraag uit om ideeën op te halen over hoe de rivierendelta in de toekomst beter beschermd zou kunnen worden.⁴⁴ Het resultaat van deze prijsvraag was een erg praktische oplossing: in veel dorpen kwamen er vluchtheuvels, veilige en hoge plekken waar men naartoe kon vluchten bij dijkdoorbraken. Soms werden hiervoor nieuwe gebouwen aangelegd en soms werden scholen of kerken opgehoogd. De ramp was ook aanleiding voor 's Rijks Waterstaat om een onderzoek op te starten naar het reguleren van de Nederlandse rivieren, met als doel om te onderzoeken welke middelen ze konden aanwenden om overstromingen in de toekomst te voorkomen. Naar aanleiding van het rapport wat hieruit voortvloeide, zijn de eerste grote werkzaamheden aan de waterinfrastructuur in Nederland verricht. Deze werkzaamheden waren echter wel pas in 1904 klaar.

Koning Willem III benoemde de ramp ook nog eens tijdens zijn troonrede van dat jaar.⁴⁵ Gelijk in de eerste zin sprak hij over de noodlottige gevolgen van de overstromingen en over de nood van de slachtoffers. Maar ook benadrukte hij 'de zucht om wel te doen' van alle Nederlanders, die volgens hem veel leed hebben kunnen verzachten. Hierbij roemde hij de hulpvaardigheid en menselijkheid van de Nederlanders. Daarnaast werd er na de ramp een watersnoodmedaille ingesteld, die ook al ingesteld was bij de watersnood in 1855, waarop enkel het jaartal werd veranderd.⁴⁶ Daarbij werd er ook een gesp ingesteld voor de personen die ook al in medaille hadden gekregen in 1855.

Conclusies

In dit hoofdstuk is de rol van Koning Willem III binnen de bestaande maatschappelijke structuren in de nasleep van de watersnoodramp van 1861 onderzocht. Hier komt voornamelijk uit naar voren dat Willem III erg veel speelruimte kreeg om zijn stempel te drukken op de hulpverlening en dat hij deze ruimte ook benutte om een grote rol te spelen bij de afwikkeling van de ramp. Willem III was altijd al

⁴⁴ Streekarchief Bommelerwaard, *Watervloed en Waterdreiging in de Bommelerwaard 1861 en 1926* (Tiel, 2010).

⁴⁵ Willem III, 'Troonrede van 16 september 1861', <https://troonredes.nl/troonrede-van-16-september-1861/> (27 mei 2021).

⁴⁶ Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer, *De watersnoodmedaille in het Koninkrijk der Nederlanden*.

een Koning die veel het land introk, maar na de watersnood van 1861 bewees hij pas echt zijn persoonlijke betrokkenheid bij het volk in de eerste jaren van zijn Koningschap. Hij verbleef erg lang in het getroffen gebied en bezocht bijna elk dorp. Tijdens deze reis sprak hij met veel slachtoffers en ging hij vaak bij opvanglocaties langs. Willem III was zelfs zo betrokken dat het door deze rampen kwam dat het volk hem waardeerde. Daarbij doneerde hij erg veel geld aan de slachtoffers via de gemeentelijke watersnoodcommissies, de algemene collecte en een loterij. Maar ook zorgde hij voor een goede organisatie en voldoende eerste levensmiddelen. Hierbij werkte de Koning wel vaak samen met het lokale gezag, maar niet met het kabinet. Daarnaast zorgde de Koning voor blijvende aandacht voor het rampgebied door zijn lange bezoek, het uitreiken van medailles en het benoemen van de ramp in zijn troonrede. Tot slot werkte hij actief mee aan het bedenken van oplossingen om toekomstige overstromingen te voorkomen.

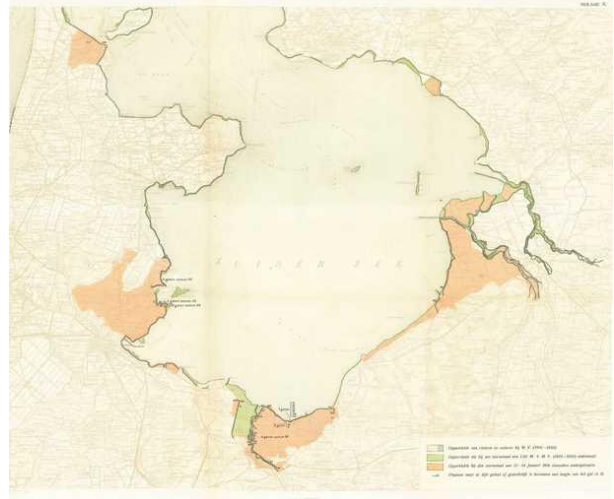
Al met al kan dus gesteld worden dat Koning Willem III zeker een grote rol op zich heeft genomen bij de afwikkeling van de watersnoodramp van 1861. Hij vulde deze rol vooral in door erg persoonlijk betrokken te zijn met de slachtoffers, waardoor hij de bijnaam 'Waterheld van het Loo' verwierf. Willem III kon deze rol pakken, omdat hij alle ruimte kreeg van het kabinet en andere gezagdragers om zijn stempel te drukken op het beleid en de uitvoering daarvan.

4. Watersnood 1916

Beschrijving van de ramp

In de nacht van 13 op 14 januari 1916 voltrok zich in Nederland de laatste grote watersnoodramp rond de Zuiderzee.⁴⁷ De aanleiding van de watersnoodramp was een combinatie van een hoge afvoer in de rivieren en een stormvloed die het zeewater uit de Noordzee steeds verder de toenmalige Zuiderzee in stuwde, met het gevolg dat het waterpeil in de Zuiderzee en de rivieren zo hoog kwam te staan dat op verschillende plaatsen in Nederland de dijken braken. Alle 19 doden vielen in de provincie Noord-Holland, waarvan de meeste op Marken. Daarbij kwamen nog eens 32 mensen om bij scheepsrampen op de Zuiderzee.

De grootste gebieden die overstromden waren de Anna Paulownapolder, Waterland en de Zaanstreek, bij Bunschoten/Spakenburg en bij Kampen. Deze gebieden staan maandenlang onder water.

Rijkswaterstaat, 'Bij de stormvloed ondergelopen gebied' (bron: <https://muizenest.nl/2017/03/05/de-zuiderzeevloed-1916/>).

Op veel plekken in Nederland werd het land niet als een tsunami overstromd, maar zocht het water steeds het laagste punt op waardoor het land in twee dagen tijd onder water kwam te staan.⁴⁸ Dit gaf inwoners en het vee vaak nog de tijd om te vluchten. Hierdoor kon veel vee nog geëvacueerd worden die vaak werden opgevangen in de plaatselijke kerken. Door al het water waren veel lagergelegen huizen compleet verwoest. Na deze ramp drong de noodzaak om de Zuiderzee af te sluiten door bij het Nederlandse volk en in het bijzonder bij de vissersdorpen. Dit leidde uiteindelijk tot de totstandkoming van de Zuiderzeewet. Hierdoor werd in 1932 de afsluitdijk aangelegd.

Rampplek bezocht

Op 17 januari bezocht Prins Hendrik, de man van Koningin Wilhelmina, de getroffen gebieden. Hij verbleef het langst op Marken, omdat dit eiland zo zwaar getroffen was door de ramp. Hij was als voorzitter van het Rode Kruis ook dicht betrokken bij de hulpverlening na de ramp.⁴⁹ De secretaris van Koningin Wilhelmina had zelfs op 15 januari, de dag na de ramp, al de opdracht gekregen om naar de getroffen gebieden af te reizen en zich op de hoogte te stellen van de situatie.⁵⁰ Wilhelmina bezocht zelf ook alle getroffen gebieden. Ze wilde beslist geen streek overslaan, omdat de bevolking daar dan kon denken dat zij in de ogen van de Koningin minder erg getroffen waren. Daarom wilde ze iedereen het gevoel geven dat er ook aan hen werd gedacht.⁵¹

Wilhelmina trok zodoende op 17 januari naar Amsterdam, om zo dicht mogelijk bij de ondergelopen gebieden te zijn. Daarna bezocht zij Marken, Hoogland, Spakenburg en Bunschoten. Toen zij weer terugkeerde naar Amsterdam besloot zij zelfs om Juliana te laten komen, zodat ook zij kon zien hoe erg de bevolking had geleden. Een paar dagen later volgde een twee ronde van bezoeken aan de

⁴⁷ RTV Purmerend, 'Watersnoodramp 1916' (2015), <https://www.youtube.com/watch?v=TefaAclzlgY> (11 mei 2021).

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Het Vaderland, 'Hofberichten' (17-01-1916).

⁵⁰ De Standaard, 'Watersnood' (15-01-1916).

⁵¹ Koningin Wilhelmina, *Eenzaam Maar Niet Alleen* (Amsterdam, 1959).

rampplekken. Tijdens deze ronde had de Koningin besloten om in treinen te overnachten, zodat ze niet steeds terug hoefde naar Amsterdam. De kranten beschreven de bezoeken van de Koningin aan de getroffen gebieden uitvoerig in de dagen die volgden. Zo vermeldden zij dat Wilhelmina zelfs naar de meest afgelegen dorpjes afreisde, om al wandelend door de modder met getroffenen te spreken.⁵²

Spreken met slachtoffers

Een groot compliment die vrijwel alle kranten maakten aan Koningin Wilhelmina was dat ze met zoveel mensen sprak die getroffen waren door de ramp. Zo maakte ze veelvuldig op straat een praatje en ging ze zoveel mogelijk huizen in als mogelijk.⁵³ De kranten vermelden ook dat de Koningin daardoor bij de lokale bevolking een diepe indruk achterliet, omdat ze onvermoeid iedereen een hart onder de riem stak die dat nodig had. In Volendam ging de Koningin zelfs opnieuw het dorp in, omdat ze gehoord had dat een stervende vrouw haar nog wilde zien. Daar bleef ze tot de vrouw met een goed gemoed kon sterven.

‘Koningin Wilhelmina bezoekt het eiland Marken’ (Bron:

<https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/zuiderzeemuseum/detail/e7f7e01c-7225-5e7b-b822-75f63dc365cf>).

Noemenswaardig is ook het feit dat Koningin Wilhelmina twee petekinderen had aangenomen die tijdens de ramp geboren waren.⁵⁴ Dit waren Aartje Wilhelmina Vedder uit Spakenburg en Lijsje Wilhelmina van Riel uit Marken. Zij waren beiden op zolder geboren, terwijl de golven onder hen tegen de huizen aanklotsten. Dit idee kreeg zij, omdat Willem II hetzelfde had gedaan na een dijkdoorbraak tijdens zijn periode als vorst. Wilhelmina beschreef zelf erg veel van haar petekinderen te houden en zij is altijd met hen in contact blijven staan. Al direct na de ramp kregen beide moeders van de kinderen 50 gulden en elk jaar kwam de Koningin langs op hun verjaardag, met veel cadeautjes en geld.⁵⁵ Ook kregen beide moeders bij hun trouwerij een stofzuiger cadeau van de Koningin. Zelfs de kinderen van de petekinderen kregen later elke Kerst cadeaus van Wilhelmina. Ze nam haar band van haar petekinderen zo serieus dat er elk jaar een hofdame langskwam om de rapporten van de kinderen van haar petekinderen door te nemen. Ze zag haar petekinderen dus echt als haar eigen kinderen.

Bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade

Voor zowel Koningin Wilhelmina als Prins Hendrik geldt dat er nergens terug te vinden is dat ze daadwerkelijk zelf hadden meegeholpen bij het opruimen van de schade. We kunnen er dus vanuit gaan dat ze zelf niet hadden meegeholpen aan het opruimen van de schade in verschillende dorpen.

⁵² De Telegraaf, ‘Watersnood’ (18-01-1916).

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Koningin Wilhelmina, *Eenzaam Maar Niet Alleen*.

⁵⁵ RTV Utrecht, ‘Watersnood in Spakenburg 1916’ (2015), <https://www.youtube.com/watch?v=52ITjCICga0> (11 mei 2021).

Koningin Wilhelmina had echter wel bijgedragen aan het vergoeden van de schade. Zo deed zij een gift van 10.000 gulden aan de 'Algemeene Vereenigde Commissie ter Leniging van Rampen door Watersnood in Nederland', later deed ze hier nog eens 5000 gulden bij.⁵⁶ Dit kwam allemaal voort uit het eigen vermogen van de Koningin. Zelfs Prinses Juliana had haar spaarpotje gelegeerd om zodoende iets te doen voor alle slachtoffers, zij doneerde zodoende 20 gulden aan de Watersnoodcommissie.⁵⁷ In elk dorp dat de Koningin bezocht, leverde zij spullen af bij de inwoners die alles waren kwijtgeraakt door de ramp.⁵⁸ Vaak waren dit de meest noodzakelijke spullen voor de getroffenenen, zo deelde zij in Volendam een aantal pakken wollen kinderkleertjes en linnen ondergoed uit. Deze spullen werden soms gefinancierd door de Koningin zelf en soms door het Rode Kruis.

Stimuleert het kabinet tot genereuze hulp

Bij het onderzoek naar deze ramp en de rol van de Koningin binnen de maatschappelijke structuren valt op dat de vorsten een veel zichtbaarder positie innamen dan het kabinet. De kranten schreven nauwelijks iets over de maatregelen die genomen werden door het kabinet en de Koningin lijkt een veel belangrijkere symbolische functie gehad te hebben dan de minister-president Cort van der Linden. Er waren veel verschillende comités en hulporganisaties, maar daar had het kabinet evenmin een leidende positie in.

Wel speelde de lokale overheid een centrale rol in de hulpverlening en de afwikkeling van de ramp. Koningin Wilhelmina had veel contact met de burgemeesters uit de verschillende getroffen gemeenten. Hierbij spoorde de Koningin de burgemeesters niet aan tot nog meer hulp, omdat de burgemeesters al alles deden wat ze konden in de weken na de ramp. Wilhelmina sprak de burgemeesters wel aan op hun gedrag als zij vond dat dit nodig was. Zo sprak ze de burgemeester van Marken erop aan dat hij de Koningin rondleidde op zijn nette werkschoenen, terwijl zijn inwoners niets meer hadden.⁵⁹ Ook bezochten de Koningin en haar man vaak samen met de burgemeesters de rampplekken. Hierbij werden zij op de hoogte gesteld van de genomen maatregelen en van de huidige situatie in dat gebied.⁶⁰ Zodoende waren de belangrijkste posities, zowel symbolisch als praktisch, in handen van het Koningshuis en het lokale gezag. De rol van de regering is nergens beschreven en lijkt daarmee klein.

Rousel, 'Koningin Wilhelmina tijdens bezoek aan Marken' (bron: <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/fotocollectie/afb33406-d0b4-102d-bcf8-003048976d84>).

Titulair hoofd van de inzameling

De Oranjes waren bij alle fases van de hulpverlening van de ramp erg nauw betrokken. Zo waren er drie stichtingen die meehielpen bij de inzameling en hulpverlening na de ramp en bij alle drie speelden zij een rol. Bij één stichting waren zij zelfs titulair hoofd, deze stichting heette 'het Oranjekruis'.⁶¹ Prins Hendrik was hiervan de voorzitter en allerlei goede doelen-verenigingen waren

⁵⁶ De Telegraaf, 'Storm en Overstroming' (19-01-1916).

⁵⁷ Het Centrum, 'De Watersnood' (22-01-1916).

⁵⁸ Het Centrum, 'Binnenland' (18-01-1916).

⁵⁹ RTV Purmerend, 'Watersnoodramp 1916'.

⁶⁰ Algemeen Handelsblad, 'Overstromingen en stormschade' (16-01-1916).

⁶¹ Algemeen Handelsblad, 'Prins Hendrik en het Oranjekruis' (18-01-1916).

hierbij aangesloten. Zo had het centraal bureau van het Oranjekruis een goed beeld van welke middelen er op elk moment beschikbaar waren binnen elke vereniging. In de kranten wordt het belang van deze vereniging zeer sterk benadrukt. Ook brachten zij in kaart waar de comités gevestigd waren die hulp konden verlenen, waar alle middelen opgeslagen waren en waar ziekenhuizen gevestigd waren.

Daarnaast had het Nederlandse Rode Kruis een grote rol, ook hiervan was Prins Hendrik de voorzitter. Zij zorgden vooral voor veel nieuwe spullen voor getroffenen, voornamelijk kleding. Zij haalden deze kleding op bij mensen thuis of vanuit hun magazijn en brachten die naar de burgemeesters van de dorpen die ze vervolgens konden verdelen over hun inwoners. Het Rode Kruis richtte zelf ook noodziekenhuizen op, om de grote druk op de bestaande ziekenhuizen te ontlasten. Prins Hendrik coördineerde al de acties van het Rode Kruis.

De laatste stichting die een grote rol speelde bij de hulpverlening was 'de Algemeene Vereenigde Commissie ter Leniging van Rampen door Watersnood in Nederland'. Zij zamelde geld in voor de getroffenen van de watersnoodramp.⁶² Koningin Wilhelmina had eerst al 10.000 gulden aan deze stichting gedoneerd en later nog eens 5000 gulden, allemaal uit haar eigen privé vermogen. Deze inzameling op basis van giften had meer geld opgeleverd dan ooit tevoren, in juli 1916 bleek dat er meer dan 2,6 miljoen gulden was gedoneerd door de Nederlandse bevolking.

Houdt de ramp in de aandacht

In de maanden die volgden, bleef de Koningin erg betrokken bij de watersnoodramp en haar getroffenen. Zo kwam ze nog vaak terug naar het getroffen gebied om met eigen ogen te zien hoe de wederopbouw verliep.⁶³ Hierbij bezocht ze de getroffen dorpen en haar inwoners, maar ook bedrijven die langzaam hun werkzaamheden weer konden oppakken. Hierdoor bleef de berichtgeving in de kranten over de watersnoodramp levend. Ook reikte de Koningin een jaar na de watersnoodramp 'Eereteekens' uit.⁶⁴ Wilhelmina stond erop dat de medaille het gezicht van haar vader, Willem III, droeg. De Koningin eerde niet alleen de helden van de watersnoodramp, maar ging ook steeds terug naar de gebieden om te kijken hoe de gebieden er op dat moment voorstonden. Zo ging ze in mei 1916 terug naar Waterland voor een grote rondgang langs de getroffen gebieden en haar inwoners.⁶⁵ Tijdens deze rondgang bezocht ze kerken die als toevluchtsoord voor geëvacueerden en vee hadden gediend. Daarbij ging de Koningin ook langs bij veel boeren, om met eigen ogen te zien hoe de geteisterde boerderijen heropgebouwd en het overgebleven vee gekoesterd werden. Ook sprak ze in elk dorp de geëvacueerden toe die nog steeds geen huis hadden door de watersnood.

Koningin Wilhelmina had zich voor en na de ramp altijd ingezet om het probleem van de overstromingen rond de Zuiderzee op te lossen, vooral omdat zij al in een vroeg stadium zag dat dit tot een verbetering van de waterstaatkundige toestand zou leiden. Al in 1913 had Koningin Wilhelmina de afsluiting en drooglegging van de Zuiderzee een kwestie van urgentie genoemd en zij heeft dit probleem ook steeds bij de Staten-Generaal aangekaart.⁶⁶

---

⁶² Nieuwe Rotterdamsche Courant, 'Heden middag ontvangen' (28-01-1916).

⁶³ Het Vaderland, 'De Overstroming' (22-05-1916).

⁶⁴ De Courant, 'Een eereteken' (06-01-1917).

⁶⁵ De Nederlander, 'De Watersnood' (22-05-1916).

⁶⁶ De Nieuwe Courant, 'Hofberichten' (01-04-1916).

Conclusies

In dit hoofdstuk werd de rol van Koningin Wilhelmina onderzocht in de nasleep van de watersnoodramp van 1916. Haar rol in de hulpverlening en afwikkeling van de ramp blijkt groot. De Koningin kon deze rol ook pakken, omdat ze alle ruimte kreeg binnen de maatschappelijke structuren om zichzelf de rol te geven die zij nodig achtte.

De Koningin had, samen met haar man en dochter Juliana, meteen de getroffen gebieden bezocht en kwam ook geregeld terug in deze gebieden om de situatie te peilen. Ook waren haar man en zij nauw betrokken bij de inzameling voor de slachtoffers en had Wilhelmina in totaal 15.000 gulden gedoneerd aan de getroffen. Daarbij meldden de kranten dat ze erg veel slachtoffers persoonlijk had gesproken, waarvan ze twee als haar petekind had aangenomen. Tot slot was Wilhelmina erg nauw betrokken bij het voorkomen van toekomstige rampen, door het stimuleren van de bouw van de Afsluitdijk. Door dit alles kan gesteld worden dat Koningin Wilhelmina een belangrijke rol speelde in de hulpverlening en de nasleep van de ramp. Een rol die gekenmerkt werd door persoonlijke betrokkenheid. Zeker in verhouding tot het kabinet, die onzichtbaar was in de nasleep van deze ramp.

5. Watersnood 1953

Beschrijving van de ramp

In de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 werd Nederland getroffen door de grootste ramp in haar moderne geschiedenis, veroorzaakt door een combinatie van springvloed en een zwarte storm.⁶⁷ Hierdoor overstromden grote delen van Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant. In totaal heeft deze watersnood 1836 mensenlevens gekost, dit was het hoogste dodenaantal door een natuurramp in Nederland sinds de Kerstvloed van 1717.

‘De stormvloed van 1 februari 1953’ (bron: <https://www.trouw.nl/nieuws/door-een-kaart-krijg-je-de-illusie-dat-je-kunt-reizen-in-de-tijd~b88e4746/>).

In de avond van 31 januari maakte niemand zich nog echt zorgen om het naderende water, maar rond 3 uur 's nachts werd duidelijk dat er een enorme hoeveelheid water aankwam.⁶⁸ Toen was het al te laat, want een halfuur later braken de eerste dijken door. Veel van de dijken waren te laag en de zwak, de economische wederopbouw na de oorlog had veelal voorrang gekregen boven de kustbescherming. Zowel aan woningen en de infrastructuur was de schade daardoor groot. 100.000 mensen verloren hun huis en bezittingen en er verdronken tienduizenden dieren.

Op zaterdagavond 31 januari waarschuwde de algemene weersverwachting wel voor gevaarlijk hoogwater, maar deze waarschuwing werd door velen in de getroffen gebieden niet gehoord of verkeerd begrepen.⁶⁹ De dagen na de ramp waren alle telefoon- en telegraafverbindingen onbruikbaar, waardoor contact met het getroffen gebied moeilijk was. De helft van de slachtoffers viel in de nacht van 31 januari op 1 februari, maar in de middag van 1 februari vond de andere helft zijn dood door vloed en een harde wind. Vele overlevenden van de eerste storm vonden een paar uur later dus alsnog de dood.

Rampplek bezocht

Op maandagmorgen 2 februari ging Koningin Juliana al naar het rampgebied toe; de geëvacueerden waren verbaasd dat de Koningin nu al naar de getroffen gebieden gekomen was.⁷⁰ Ze was er zelfs zo onverwacht snel gekomen, dat de burgemeester van Numansdorp nog in een ander dorp was en daarom haar niet kon ontvangen tijdens haar bezoek. Niet alleen in Numansdorp, maar overal in de getroffen gebieden was zij veel sneller gekomen dat men verwacht had, dus men was erg verrast toen ze plotseling een vrouw zagen binnenstappen met laarzen aan en een hoofddoekje om die gekleed was in een lange bruine trainingsbroek met daarover een rok. Op die maandagmorgen waren zowel Koningin Juliana als Prinses Wilhelmina naar de getroffen gebieden vertrokken.⁷¹ Zij verdeelden het gebied: Juliana zou naar de zwaar getroffen delen van Zuid-Holland gaan en de dag

⁶⁷ VPRO, ‘Watersnoodramp in beeld: met bijzonder archiefmateriaal’ (2013), <https://anderetijden.nl/aflevering/138/Watersnoodramp-in-beeld> (1 juni 2021).

⁶⁸ K.R. Postma, C.J.W. Dekker en J. Buisman, ‘Watersnoodramp 1953’, <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/watersnoodramp-1953> (1 juni 2021).

⁶⁹ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, ‘Eerste beelden van de stormramp’ (2007), <https://www.youtube.com/watch?v=XcX5wb1k9UM> (3 juni 2021).

⁷⁰ Kees Slager, *De ramp: een reconstructie van de watersnood van 1953* (Amsterdam/Antwerpen 2003), Hoofdstuk 17.

⁷¹ Ibidem.

daarna naar West-Brabant reizen, Wilhelmina zou twee dagen naar Zeeland gaan. Het bezoek van Juliana laat zich het best beschrijven als eenvoudig. Ze had erg simpele kleren aan en had geen groot gevolg meegenomen waarmee ze de getroffen gebieden bezocht. Zo ging Juliana de maandag en dinsdag na de ramp verschillende gebieden af. Vaak niet varend in een boot, maar lopend door het water.

In de periode na de ramp bleven de Oranjes regelmatig terugkeren naar het getroffen gebied.⁷² Zo maakte Prins Bernhard op 16 februari nog steeds allerlei vluchten met helikopters om afgesloten gebieden te bezoeken en keerde Koningin Juliana zelf ook nog herhaaldelijk terug naar de zwaar getroffen dorpen. Zelfs op 25 maart, anderhalve maand na de ramp, bezocht zij nog verschillende gebieden, zoals Zuid-Beveland. Ook in de maanden die volgen zouden zij nog regelmatig terugkeren, veel gebieden zouden immers nog acht maanden onder water blijven staan.

Spreekt met slachtoffers

Koningin Juliana vertrok op maandagmorgen op 7:00 vanuit Paleis Soestdijk om de geteisterde gebieden te bezoeken. Haar eerste bezoek was aan 's-Gravendeel, waar mensen werden geëvacueerd en opgevangen.⁷³ Hier sprak zij mensen die net uit het rampgebied ontsnapt waren. Daarna ging de Koningin door naar Numansdorp en Middelharnis. Ze sloot de dag af in het Feyenoord stadion en de Ahoy-hallen. Op deze plaatsen waren ook geëvacueerden opgevangen. Hieruit is op te maken dat Koningin Juliana zich voornamelijk bezighield met het spreken van slachtoffers, om hun verhalen aan te horen en zodoende een beeld te krijgen van wat er gebeurd was de dag daarvoor. Ook hoopte zij een steun te kunnen zijn voor de mensen in nood.

'Koningin Juliana bezoekt het rampgebied' (bron:

<https://www.canonvannederland.nl/nl/vensterplaten/vensterplaat-watersnood>).

De volgende dag ging de Koningin op pad naar West-Brabant, met hetzelfde doel. De Volkskrant meldt dat de Koningin die dag met honderden mensen heeft gesproken, hierbij deelde zij aan sommige kinderen zelfs konijnen uit.⁷⁴ Koningin Wilhelmina was zichtbaar aangeslagen door alle verhalen van de geëvacueerden en probeerde iedereen zoveel mogelijk troost te geven. Ook heeft de Koningin een vlucht boven het getroffen gebied gemaakt. Ondertussen ging Wilhelmina naar Middelburg. Ook zij ging zoveel mogelijk dorpen langs en sprak met zoveel mogelijk slachtoffers. Op het moment van de ramp was Prins Bernhard in New York, maar hij vloog meteen terug naar Nederland toen hij van de ramp hoorde. In de weken die volgden was ook hij veel in en boven het getroffen gebied te vinden.

---

⁷² Ibidem.

⁷³ Nieuwsblad van het Noorden, 'Koningin Juliana in geteisterde gebieden' (03-02-1953).

⁷⁴ De Volkskrant, 'Honderden getroffen zagen en spraken Koningin Juliana' (04-02-1953).

Bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade

In navolging van alle andere monarchen van het huis Oranje-Nassau, hielp Koningin Juliana ook niet mee met het fysiek opruimen van de schade. Wel was er vanuit de staf van het Koninklijk Huis kritiek op haar gedrag na de ramp.⁷⁵ Voor een constitutioneel monarch uitte ze zich erg fel door sterk aan te dringen op het erkennen van gemaakte fouten. Ook kreeg Juliana het verwijt dat zij te volks had opgetreden na de watersnoodramp.

Koningin Juliana had direct na de ramp haar kledingkast geplunderd voor de slachtoffers.⁷⁶ Hierdoor zijn veel van haar kleren, als ook de kleren van haar kinderen, ter beschikking gesteld aan het Rode Kruis. Ook heeft Koningin Juliana alle auto's die de Koninklijke familie in bezit had, ter beschikking gesteld aan het vervoeren van rampslachtoffers. Tevens is een jacht van de familie ingericht als veldhospitaal en heeft Prinses Beatrix haar nieuwe fiets geschonken aan het Rode Kruis. Wat ze konden missen, stelden ze in dienst van de slachtoffers. Prinses Wilhelmina schonk 25.000 gulden aan het Rampenfonds en stelde een vleugel van paleis Het Loo beschikbaar om geëvacueerden op te vangen. Het is opmerkelijk te noemen dat nergens terug te vinden is of Koningin Juliana ook heeft geschonken aan het Rampenfonds en zo ja, hoeveel. Wel was haar man, Prins Bernhard, voorzitter van dit Rampenfonds.

Stimuleert het kabinet tot genereuze hulp

Toen het in de loop van zondag 1 februari tot Nederland doordrong wat voor ramp er zich had afgespeeld in de getroffen gebieden, bezochten minister-president Willem Drees en de antirevolutionaire minister Jacob Algra meteen Dordrecht.⁷⁷ Zij wilden immers aanschouwen hoe de stand van zaken echt was in de getroffen gebieden. Ook de Koninklijke familie ging eigenlijk zondag al naar de getroffen gebieden toe, echter konden zij het rampgebied niet bereiken door alle overstromingen op hun weg. Hier is duidelijk de betrokkenheid te zien van zowel het kabinet als van het Koninklijk Huis. Beiden partijen waren tijdens het hele proces ook erg genereus met het bieden van hulp.

Het kabinet realiseerde zich ook direct dat er genereuze hulp nodig was, daarom was het voor Koningin Juliana niet nodig om dat proces erg te stimuleren. Wel werkten Juliana en de andere leden van het Koninklijk Huis erg innig samen met Willem Drees en andere ministers. Het kabinet realiseerde zich andersom dat het Koninklijk Huis een erg belangrijke rol kon spelen na de ramp, als symbool voor het eensgezinde medeleven van het volk.⁷⁸ Daarom heeft het kabinet Prins Bernhard gelijk gevraagd om voorzitter te worden van het Nationaal Rampenfonds. Zij wilden immers dat de Oranjes een centrale positie zouden vervullen in de afwikkeling van de ramp. Waar het de rol van het kabinet meer zou zijn om achter de schermen besluiten te nemen. Het kabinet had direct na de ramp vooral twee kerntaken.⁷⁹ Allereerst moesten zij zorgen dat er geld beschikbaar kwam voor het opruimen van de schade en het herstellen van de dijken en landbouwgronden. Daarnaast moesten zij nooduitkeringen verstrekken, die ervoor moesten zorgen dat de getroffenen de eerste maanden na de ramp in ieder geval konden overleven.

---

⁷⁵ Paul van der Steen, 'Juliana was koninklijk met een bontmantel, een hoofddoek en kaplaarzen' (versie 1 september 2017), <https://www.trouw.nl/nieuws/juliana-was-koninklijk-met-een-bontmantel-een-hoofddoek-en-kaplaarzen~bd7fff6d/> (3 juni 2021).

⁷⁶ Kees Slager, *De ramp*, Hoofdstuk 17.

⁷⁷ Paul van der Steen, 'Juliana was koninklijk met een bontmantel, een hoofddoek en kaplaarzen'.

⁷⁸ Kees Slager, *De ramp*, Hoofdstuk 17.

⁷⁹ De Tijd, 'Laatste Nieuws: rede van dr. Drees in Tweede Kamer' (03-02-1953).

Titulair hoofd van de inzameling

Na de ramp bestond de inzameling uit twee takken, allebei geleid door een andere organisatie. De eerste tak was de inzameling van spullen, zoals kleding, boeken, fietsen, spelletjes etc.⁸⁰ Deze tak werd geleid door het Nederlandse Rode Kruis, zij zorgde ervoor dat alle spullen werden verzameld en uitgedeeld aan de mensen die ze nodig hadden. Ook inventariseerde zij welke specifieke spullen er nodig waren in het rampgebied en gingen die spullen vervolgens via de media gericht inzamelen.

De tweede tak van de inzameling was de geldinzameling. Dit geschiedde onder leiding van het Nationaal Rampenfonds. Het doel van dit fonds was om zoveel mogelijk geld op te halen, waardoor er meer hulp geboden zou kunnen worden aan de slachtoffers. De voorzitter van het Nationaal Rampenfonds was Prins Bernhard. De Oranjes waren dus niet titulair hoofd van deze tak van de inzameling, maar stonden wel aan het hoofd ervan. In deze functie bezocht Prins Bernhard vrijwel dagelijks dorpen in het getroffen gebied gebruikmakend van een helikopter.⁸¹ Hierdoor zag hij ook dat in sommige gemeenten het opruimingswerk niet van de grond kwam. Teneinde vaart te zetten achter dit proces heeft de Prins, in strijd met de wet, in deze gemeenten de burgemeester tijdelijk vervangen door leden van zijn staf. Deze namen voor een paar weken de taken over van sommige incapabele burgemeesters in het getroffen gebied. Daarnaast ontpopte Prins Bernhard zich ook tot een soort Koninklijke Sinterklaas in het rampgebied. Overal waar hij landde vroeg hij of mensen nog wat nodig hadden en dat leverde hij vervolgens aan die mensen. Tot slot vergaderde de Prins ook veel met het bestuur van het Nationaal Rampenfonds. Prins Bernhard verbreedde zijn takenpakket binnen deze functie dus heel erg, waardoor hij ook een erg grote stempel kon drukken op de hulpverlening na de ramp.

Houdt de ramp in de aandacht

In de eerste weken na de ramp was er altijd wel iemand van het Koninklijk Huis in het rampgebied aanwezig. Vaak ging dit om Koningin Juliana of Prins Bernhard, zoals hiernaast bij het bezoek van Koningin Juliana aan de dijkdoorbraak in Den Bommel.⁸² Zij organiseerden ook veel activiteiten voor de kinderen van de geëvacueerden op paleis Soestdijk. Mede hierdoor bleef de ramp nog lang de krantenkoppen domineren. Zelfs maanden later bezocht Koningin Juliana nog geregeld het rampgebied. Eén van haar laatste bezoeken aan het rampgebied was aan het dorp Ouwerkerk, acht maanden na de ramp, waar de Koningin getuige was van het dichtten van het laatste stroomgat in het rampgebied. De Koningin bleef gedurende een heel jaar dus erg betrokken bij het gebied en kwam er vaak terug, eveneens tijdens het droogleggen van de polders en de bouw van de Deltawerken. Deze betrokkenheid zorgde ervoor dat de ramp in de aandacht bleef.

Rijkswaterstaat, 'Dijkdoorbraak in Den Bommel' (bron: <https://beeldbank.rws.nl/MediaObject/Details/346432>).

⁸⁰ De Tijd, 'Rode Kruis vraagt lectuur' (18-02-1953).

⁸¹ Kees Slager, *De ramp*, Hoofdstuk 17.

⁸² Kees Knulst, 'Bezoek koningin Juliana na de ramp op 30 september 1953' (2018), <https://www.youtube.com/watch?v=MVHlze5kFiY> (3 juni 2021).

Ook op andere manieren zorgde Koningin Juliana ervoor dat men de ramp niet vergat. Zo riep de Koningin, samen met het kabinet, een dag van nationale rouw uit op 8 februari. Op deze dag hield Koningin Juliana een toespraak op de radio.⁸³ In deze toespraak benoemde zij de moed en het leed van degenen in het rampgebied, maar ook prees zij de naastenliefde en medeleven met elkander die zij ervaarde tijdens haar bezoeken aan het rampgebied. Daarnaast deed de Koningin nogmaals een oproep om te schenken aan de slachtoffers. Tot slot besteedde Koningin Juliana een groot deel van de troonrede van dat jaar aan de watersnoodramp.⁸⁴ In deze toespraak keek ze al vooruit naar een lange termijnoplossing voor het rampgebied, door te stellen dat het voor de toekomst noodzakelijk was om een grotere veiligheid te verzekeren voor de gebieden die getroffen waren door de watersnood. Uit deze wens kwamen de Deltawerken voort.

Conclusies

Juliana was samen met haar moeder erg snel in het getroffen gebied aanwezig en Koningin Juliana bleef de weken daarna ook geregeld terugkeren in het rampgebied. Zij was zelfs zo snel met het bezoeken van het rampgebied dat veel lokale bewoners daar nog niet op hadden gerekend. Haar bezoeken lieten zich kenmerken door eenvoud. Zoals haar gehele periode als monarch was Juliana echt een Koningin die tussen het volk ging staan, zo ook tijdens de watersnood. Het kabinet beseftte ook dat juist door deze eigenschap van Juliana zij als symbool kon dienen voor het eensgezinde medeleven van het volk. Waardoor het kabinet Koningin Juliana en Prins Bernhard naar voren schoven om belangrijke taken en functies op zich te nemen. Terwijl het kabinet zodoende wat meer in de luwte kon functioneren. Prins Bernhard werd voorzitter van één tak van de inzameling, waardoor hij een grote stempel kon drukken op de hulpverlening na de ramp. Daarnaast droeg Juliana ook veel bij aan de inzameling ten behoeve van de slachtoffers. De Koningin stelde kleding beschikbaar, maar ook de Koninklijke auto's, boten en paleizen. Er is echter nergens terug te vinden dat Koningin Juliana aan het Nationale Rampenfonds heeft geschonken, iets wat opmerkelijk genoemd kan worden. Daarentegen kan wel gezegd worden dat Juliana erg veel moeite heeft gedaan om de ramp in de aandacht te houden. Door vaak in de getroffen gebieden terug te keren, door een dag van nationale rouw af te kondigen en door verschillende toespraken die door het hele land geluisterd werden.

Al met al heeft Koningin Juliana, samen met Prins Bernhard, een grote rol gehad binnen de maatschappelijke structuren tijdens de afwikkeling van de ramp. Hierdoor kregen zij erg veel speelruimte van de andere actoren om hun stempel te drukken op de hulpverlening en de wederopbouw in de maanden na de ramp.

---

⁸³ Watersnoodmuseum, 'Toespraak Koningin Juliana 8 feb 1953', <https://watersnoodmuseum.nl/kennisbank/toespraak-koningin-juliana/> (3 juni 2021).

⁸⁴ Koningin Juliana, 'Troonrede 15 september 1953', <https://troonredes.nl/troonrede-15-september-1953/> (3 juni 2021).

6. Conclusie

Dit onderzoek is er op gericht om de onderzoeken wat de rol van de Nederlandse vorsten binnen de maatschappelijke structuren was tijdens en na nationale rampen. Zodoende poogt dit onderzoek de volgende hoofdvraag te beantwoorden:

“Hoe veranderde de rol van de Nederlandse vorsten tegenover de samenleving?”

Na bovenstaand onderzoek is het mogelijk om antwoorden te formuleren op deze vraag. Hiervoor is er gebruik gemaakt van verschillende indicatoren, waarmee geanalyseerd kan worden welke rol de vorsten vervulden. Zoals in de Methode al uiteengezet, zijn dat de volgende indicatoren:

Persoonlijke: rampplek bezocht, spreekt met slachtoffers, bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade.

Institutionele: stimuleert het kabinet tot genereuze hulp, is titulair hoofd van de inzameling, houdt de ramp in de aandacht.

In deze conclusie zal er voor elke indicator aangegeven worden welke rol de vorst speelde tijdens en na de desbetreffende ramp ten aanzien van die indicator. Als de vorst een erg grote rol speelde en zodoende een grote stempel kon drukken tijdens de nasleep van de ramp, dan zal dat aangegeven worden met twee plusjes. Wanneer de vorst wel een rol speelde, maar deze rol niet erg omvangrijk was, dan zal dat aangegeven worden door middel van één plusje. Daarentegen zal er met één minnetje aangegeven worden dat een vorst nauwelijks een rol speelde in de nasleep van de ramp ten aanzien van die indicator. Tot slot zullen er twee minnetjes aangegeven worden als de vorst totaal geen rol speelde binnen die specifieke indicator. Zo ontstaat er een beeld van de algehele rol van de vorst tijdens de hulpverlening en afwikkeling van de ramp. Daardoor zullen er tussen de verschillende rampen en vorsten gelijkenissen en verschillen over tijd te herkennen zijn. Deze gelijkenissen en verschillen zullen vervolgens verder worden toegelicht.

Hieronder een overzicht van de rol van de verschillende vorsten per indicator:

	Rampplek bezocht	Spreekt slachtoffers	Bijdrage t.o.v. schade	Stimuleren kabinet	Hoofd inzameling	Aandacht voor ramp
1825 / Willem I	- -	- -	+	-	-	-
1961 / Willem III	+ +	+ +	+	-	-	+ +
1916 / Wilhelmina	+	+ +	-	-	+ +	+ +
1953 / Juliana	+ +	+ +	-	-	+ +	+ +

Het eerste wat opvalt bij het bekijken van de tabel is dat drie van de vier vorsten in de afgelopen twee eeuwen een relatief grote rol hebben gehad in de nasleep van een nationale ramp. Zowel Willem III, als Wilhelmina, als Juliana scoren overwegend plusjes, wat betekent dat zij binnen de maatschappelijke structuren op basis van veel indicatoren een grote rol hebben gespeeld in de hulpverlening en afwikkeling van de nationale ramp. Alleen in 1825 had Willem I nog niet zo'n grote rol, vooral doordat hij zelf niet de speelruimte pakte om zijn stempel te drukken. Zo ging hij niet naar het rampgebied toe, net als bij de watersnood in 1820, waardoor hij ook niet met de slachtoffers sprak en hen kon steunen. Blijkbaar voelde hij niet de urgentie om zijn volk bij te staan in die zware tijd en werd het van het volk in die tijd ook geaccepteerd dat de vorst het getroffen gebied niet bezocht. In die tijd had de Koning immers nog de soevereine macht, mogelijk achtte Willem I het vanuit zijn machtspositie niet nodig om ook zijn symbolische rol en macht te gebruiken toen het kon.

Vervolgens zijn vier gelijkenissen te herkennen door de eeuwen en vorsten heen, waarbij de eerste drie gelijkenissen niet gelden voor Willem I en de watersnood van 1825. De eerste gelijkenis is dat zowel Willem III, Wilhelmina als Juliana snel en uitgebreid de rampplek hadden bezocht. Al deze vorsten waren al erg snel naar het rampgebied toegegaan en bleven daar ook lang. Vooral Willem III en Koningin Juliana waren erg vaak in de getroffen gebieden te vinden. Het is goed denkbaar dat deze indicator door de eeuwen heen gelijk is gebleven, omdat de vorsten het bezoeken van de rampplek het minste achtte wat zij konden doen voor hun onderdanen in nood. Als teken van steun aan de slachtoffers, zeker binnen hun symbolische functie. Daarom deden alle vorsten, met uitzondering van Willem I, dat ook allemaal.

De tweede gelijkenis hangt hiermee samen en is het feit dat alle drie de vorsten uitvoerig met de slachtoffers hebben gesproken. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat Willem III, Wilhelmina en Juliana erg betrokken waren met de slachtoffers en veel van hen ook hebben gesproken. Bij Wilhelmina resulteerde dit zelfs in het aannemen van een petekind. Ook hierin is duidelijk de traditionele rol van de monarch terug te zien. De vorst als vader of moeder van de natie, die de inwoners beschermt en steunt, zeker in moeilijke tijden.

Ook hielden Willem III, Wilhelmina en Juliana de rampen voor langere tijd in de aandacht. Dit zorgde ervoor dat de rampen en haar slachtoffers niet zomaar vergeten werden. Dit deden de vorsten voornamelijk door het publiekelijk blijven spreken over de ramp, het herhaaldelijk bezoeken van de ramp en het uitreiken van onderscheidingen. Vanuit hun positie als staatshoofd en vorst waren zij de meest geschikte personen om deze taken op te pakken en dat deden deze vorsten dan ook. Bijkomend voordeel is dat er door deze blijvende aandacht vaak veel meer geld en spullen werden gedoneerd aan de inzameling voor de slachtoffers.

Misschien wel het meest opvallende wat uit dit onderzoek naar voren komt is de rolverdeling tussen de vorst en het kabinet. Bij alle rampen en voor alle vorsten geldt dat zij een grotere rol speelden binnen de maatschappelijke structuren dan het kabinet in zowel de hulpverlening en verdere nasleep van de ramp. Het waren de vorsten die naar de getroffen gebieden afreisden en met de slachtoffers spraken. Ook hadden zij vaak hele prominente rollen bij zowel de inzameling van geld en spullen, als bij het organiseren van de afwikkeling van de ramp en de wederopbouw. Bij alle vier de nationale rampen hadden Willem I, Willem III, Wilhelmina en Juliana een grotere rol dan het kabinet. Zeker een prominentere rol op de voorgrond. Vaak is over het optreden van het kabinet gewoonweg niets te vinden, hier is dus zeker meer onderzoek naar nodig. Naar aanleiding van dit onderzoek kan in ieder geval gesteld worden dat de vorst het kabinet gewoonweg niet hoefde te stimuleren, omdat de vorst een belangrijkere rol had en daardoor al genoeg speelruimte had om de besluiten te nemen die hij of zij wilde. Zonder dat de vorst het kabinet daarvoor nodig had.

Daarentegen zijn er door de eeuwen heen ook twee veranderingspatronen te zien. De eerste verandering treedt op bij de indicator 'bijdrage geleverd aan opruimen en vergoeden schade'. Geen van de vorsten heeft fysiek meegeholpen met het opruimen van de schade, maar Willem I en Willem III hebben wel een wezenlijk grotere bijdrage geleverd aan het vergoeden van de schade van de desbetreffende rampen dan Wilhelmina en Juliana. De beide Koningen hebben rond de 100.000 gulden gedoneerd aan de inzameling vanuit hun eigen vermogen. Daarnaast heeft Willem I een algemene collecte opgezet en heeft Willem III een loterij georganiseerd. Dit terwijl Koningin Wilhelmina maar 10.000 gulden heeft gedoneerd en van Koningin Juliana is überhaupt niet bekend of ze iets vanuit haar eigen vermogen heeft gedoneerd aan de inzameling. Waardoor het komt dat de Nederlandse vorsten van de 19de eeuw meer geld overhadden voor hun onderdanen dan de vorsten van 20ste eeuw zal nader onderzoek moeten uitwijzen.

Het tweede veranderingspatroon dat te zien is op basis van dit onderzoek gaat over de indicator 'titulair hoofd van de inzameling'. De Koningen in de 19de eeuw droegen wel veel bij aan de inzameling, maar waren niet titulair hoofd van die inzameling en waren ook geen voorzitter van één of meerdere stichtingen die belast waren met het organiseren van de inzameling. Bij de rampen van 1916 en 1953 was dit anders geregeld. Zo bestond er in 1916 de stichting 'Oranjekruis' die de naam droeg van de Koninklijke familie. De man van Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik, was voorzitter van deze stichting, evenals van het Nederlandse Rode Kruis. Ook in 1953 was de man van de Koningin voorzitter van één van de belangrijkste stichtingen die belast was met de inzameling, Prins Bernhard was namelijk voorzitter van het Nationale Rampenfonds. In 1953 waren de Oranjes dus officieel niet titulair hoofd van de inzameling, maar stonden zij wel aan het hoofd daarvan. Waar Willem I en Willem III in de 19de eeuw dus wel erg veel doneerde aan de inzameling, stonden zij zelf niet (titulair) aan het hoofd daarvan. Terwijl Wilhelmina en Juliana ofwel hun partners daarentegen minder doneerde vanuit hun vermogen, maar wel (titulair) hoofd waren van de inzameling. De impact van de vorsten verschoof dus van het doneren van geld, naar het organiseren van de inzameling. Om dit veranderingspatroon te verklaren is meer onderzoek nodig. Eventueel zou het te maken kunnen hebben met de gestaagde afname van de politiek-bestuurlijke macht van de vorst en hun echtgenoten in Nederland, waardoor ze zich vanuit een andere positie nuttig gingen maken voor het land.

In het huidige debat dat gaande is rondom het onderwerp van dit onderzoek staat vooral de transitie centraal die Europese vorsten de afgelopen eeuwen hebben doorgemaakt: van de soevereine macht, naar een vorst die steeds dichter bij het volk komt te staan. De Europese vorsten, dus ook de Nederlandse, hebben de afgelopen eeuwen namelijk steeds minder formele macht gekregen en steeds meer een symbolische rol. Hun rol is steeds meer geworden om de nationale eenheid en -cohesie te bevorderen. Dit onderzoek bevestigt in grote lijnen de bestaande theorie. De Nederlandse vorsten stonden namelijk ook erg dicht bij hun volk, behalve Willem I die nog veel formele macht had. Hij hoefde nog geen acceptatie van het volk, omdat zijn formele macht hem al genoeg legitimiteit gaf. Na de grondwetswijziging van 1848 hadden de Nederlandse vorsten echter weinig formele macht meer, waardoor de vorsten alleen nog een grote symbolische rol hadden. Deze rol gebruikten de Nederlandse vorsten dan ook als het kon, om zodoende de rechtmatigheid en legitimiteit van hun bestaan te laten zien aan het Nederlandse volk.

Daarbij vult dit onderzoek de huidige theorie aan door aan te tonen dat in tijden van nationale crises de symbolische rol van de vorst erg belangrijk is en een nog grotere lading krijgt dan in rustige tijden. Deze rol wordt zelfs zo groot dat de vorst tijdens nationale rampen het leidende gezag wordt in Nederland en ook een deel van de formele macht overneemt van het kabinet en de lokale gezagdragers. In tijden van rampspoed kijkt heel Nederland blijkbaar toch nog steeds naar hun vorst, de burgers voor steun en de gezagdragers voor een 'ouderwetse' leider. Dat is ook precies de meerwaarde van een vorst ten opzichte van een president als staatshoofd. Een president handelt voornamelijk vanuit de belangen en ideeën van zijn achterban, terwijl een vorst handelt in het belang van het gehele land. Door het apolitieke karakter van de vorst is hij/zij bij uitstek degene die een land bij elkaar kan brengen en kan leiden in tijden van rampspoed. Hierdoor is een vorst het beste staatshoofd wat een land zich kan wensen. Niet alleen in tijden van rampspoed, maar ook in rustigere tijden. Juist de rollen van verbinder en pleitbezorger van het algemeen belang zullen ervoor zorgen dat de Europese vorstenhuizen nog lang zullen voortbestaan.

Bibliografie

Primaire bronnen

De kranten in dit onderzoek zijn allemaal geraadpleegd via de website Delpher in de maanden april, mei en juni 2021. De volgende kranten uit 1825 zijn gebruikt in dit onderzoek:

De Arnhemsche Courant, de Rotterdamsche Courant, de Utrechtse Courant, de Nederlandse Staatcourant en de Overijsselsche Courant.

Uit 1861 zijn deze kranten gebruikt:

De 's Gravenhaagsche Nieuwsbode, de Leydse Courant, de Leeuwarder Courant, de Arnhemsche Courant en de Delftsche Courant.

Het onderzoek heeft gebruikt gemaakt van de volgende kranten uit 1916:

De Nieuwe Courant, het Vaderland, de Standaard, de Telegraaf, het Centrum, het Algemeen Handelsblad, de Nederlander, de Courant en De Nieuwe Rotterdamsche Courant.

Uit 1953 zijn de volgende kranten gebruikt:

Het Nieuwsblad van het Noorden, De Volkskrant en De Tijd.

Ook is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van gedenkboeken, een autobiografie, troonredes en een toespraak van Koningin Juliana:

Beijer, Johannes Coenraad, *'Gedenkboek van Neerlands watersnood, in Februarij 1825'* ('s Gravenhage, 1825).

Holst, F.G.L., *Beschrijving der Watersnood in het jaar 1861* (Amsterdam, 1961).

Koning Willem I, 'Troonrede van 17 oktober 1825', <https://troonredes.nl/troonrede-van-17-oktober-1825/> (18 mei 2021).

Koningin Juliana, 'Troonrede 15 september 1953', <https://troonredes.nl/troonrede-15-september-1953/> (3 juni 2021).

Koningin Wilhelmina, *Eenzaam Maar Niet Alleen* (Amsterdam, 1959).

Quack, J.C.W., *Gedenkboek van de Watersnood 1861: waardoor een gedeelte van Nederland geteisterd werd* (z.pl. 1861).

Watersnoodmuseum, 'Toespraak Koningin Juliana 8 feb 1953', <https://watersnoodmuseum.nl/kennisbank/toespraak-koningin-juliana/> (3 juni 2021).

Willem III, 'Troonrede van 16 september 1961', <https://troonredes.nl/troonrede-van-16-september-1861/> (27 mei 2021).

Secundaire bronnen

Anckar, Carsten, 'Constitutional monarchies and semi-constitutional monarchies: a global historical study, 1800-2017', *Contemporary Politics* (Londen, 2020), 1-18.

Bank, Jan, 'Koningen in de Tweede Wereldoorlog: exercitie in vergelijkende bezettingsgeschiedenis', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16 (1989), 162-198.

Bjornskov, Christian en Peter Kurrild-Klitgaard, 'Economic growth and institutional reform in modern monarchies and republics: a historical cross-country perspective 1820-2000', *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 3 (2014), 453-481.

Bogdanor, Vernon, *The Monarchy and the Constitution* (Oxford, 1995).

Damen, Mario, 'Vorsten op bezoek bij hun onderdanen: de Blijde Intredes in de 15de en 16de eeuw', *Geschiedenis Magazine* 7 (2013).

Goudsblom, J., 'Koningen en hun rijken', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16 (1989), 7-27.

Hames, Tim en Mark Leonard, *Modernising the monarchy* (Londen, 1998).

Huntington, Samuel P., 'The political Modernization of Traditional Monarchies', *Daedalus* 95 (1966), 763-788.

Koenigsberger, H.G., 'Monarchies and Parliament in Early Modern Europe: Dominium regale or dominium politicum et regale', *Theory and Society* 5 (1978), 191-217.

Meijer, Fons, 'Vorst in het Vizeer: nationalisme en de verbeelding van de Oranjes na rampen in de negentiende eeuw', *De Moderne Tijd* 4 (2020), 294-320.

Postma, K.R., C.J.W. Dekker en J. Buisman, 'Watersnoodramp 1953', <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/watersnoodramp-1953> (1 juni 2021).

Schmidt, C., 'Het charisma van Oranje: Aantekeningen over de sociogenese van het Koninkrijk der Nederlanden', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16 (1989), 53-70.

Slager, Kees, *De ramp: een reconstructie van de watersnood van 1953* (Amsterdam/Antwerpen, 2003).

Stepan, Alfred, Juan J. Linz en Juli F. Minoves, 'Democratic Parliamentary Monarchies', *Journal of Democracy* 25 (2014), 35-51.

Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer, *De watersnoodmedaille in het Koninkrijk der Nederlanden* (Amersfoort, 2018).

Streekarchief Bommelerwaard, *Watervloed en Waterdreiging in de Bommelerwaard 1861 en 1926* (Tiel, 2010).

Van der Steen, Paul, 'Juliana was koninklijk met een bontmantel, een hoofddoek en kaplaarzen' (versie 1 september 2017), <https://www.trouw.nl/nieuws/juliana-was-koninklijk-met-een-bontmantel-eeen-hoofddoek-en-kaplaarzen~bd7fff6d/> (3 juni 2021).

Vergers, P., *Willem III: een verhaal van Den watersnood in Gelderland ten jare 1861* (Amsterdam, 1874).

Von der Dunk, Thomas, en Frank Ankersmit, 'De constitutionele monarchie: gedateerde regentenclub of eenheidscheppend symbool van menselijke onmacht?', *Groniek* 150 (2000), 53-62.

Zeiler, Frits David, '1825: De vergeten watersnood', *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* (2007), 19-26.

Visuele bronnen

Er is bij dit onderzoek ook gebruik gemaakt van verschillende documentaires en oorspronkelijke reportages.

Knulst, Kees, 'Bezoek koningin Juliana na de ramp op 30 september 1953' (2018), <https://www.youtube.com/watch?v=MVHlze5kFiY> (3 juni 2021).

MAX, 'Drie koningen van Oranje: koning Willem I' (2014), https://www.maxvandaag.nl/programmas/tv/drie-koningen-van-oranje/koning-willem-i/POW_01096414/ (18 mei 2021).

MAX, 'Drie Koningen van Oranje: Koning Willem III' (2015), https://www.maxvandaag.nl/programmas/tv/drie-koningen-van-oranje/koning-willem-iii/POW_01096416/ (25 mei 2021).

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, 'Eerste beelden van de stormramp' (2007), <https://www.youtube.com/watch?v=XcX5wb1k9UM> (3 juni 2021).

Ridders van Gelre, 'Watersnood 1861 Beneden Leeuwen' (2017), <https://www.youtube.com/watch?v=kylEs-upGFU> (25 mei 2021).

RTV Purmerend, 'Watersnoodramp 1916' (2015), <https://www.youtube.com/watch?v=TefaAcIzIgY> (11 mei 2021).

RTV Utrecht, 'Watersnood in Spakenburg 1916' (2015), <https://www.youtube.com/watch?v=52ITjCICga0> (11 mei 2021).

VPRO, 'Watersnoodramp in beeld: met bijzonder archiefmateriaal' (2013), <https://anderetijden.nl/aflevering/138/Watersnoodramp-in-beeld> (1 juni 2021).